

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Kateřina Benešová

**Každodennost v raném novověku
z pohledu Zuzany Černínové**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Praha 2017

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

Ve Velvarech dne 4.6.2017

Bc. Kateřina Benešová

Bibliografická citace

Každodennost v raném novověku očima Zuzany Černínové [rukopis]: diplomová práce / Bc. Kateřina Benešová; vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc. -- Praha, 2017. -- 72 s.

Anotace

Ve své diplomové práci se budu zabývat životem Zuzany Černínové, české šlechtičny, manželky Jana Černína z Chudenic a matky Humprechta Jana Černína. Mým cílem bude přiblížit každodennost v raném novověku, konkrétně potom v období Bílé hory, a to prostřednictvím Zuzany Černínové a její četné korespondence se svým synem, jež se ve velké míře zachovala a byla vydána Františkem Dvorským a Zdeňkem Kalistou. Z četné korespondence jsem vyčlenila hlavní témata, která se stala základem mé práce. Diplomovou práci rozdělují na dvě části. V první části se budu zabývat vymezením pojmu „každodennost“, a dále zde budu interpretovat všechny důležité životní události jako je narození, svatba, smrt a pohřeb, kde se úzce zaměřím na Zuzanu Černínovou a její rodinu. Ve vztahu k těmto životním událostem zařadím také vdovské věno a právní náležitosti s tím spojené nebo vliv nemocí na soudobou společnost. Ve druhé části svého bádání přenesu pozornost na Zuzanu Černínovou jako takovou, zde budu analyzovat její postavení šlechtičny, které se měnilo před a po smrti manžela, práva, jež nabyta po smrti manžela, a její situaci. Rovněž zahrnu rozdílné postavení šlechtičny – vdovy, pokud za sebou má syna, jenž může převzít správu nad panstvím. Neopomenu přiblížit mimo jejího sociálního postavení a postavení její rodiny i hospodářskou situaci ve vztahu k třicetileté válce. Na konci své diplomové práce zmapuji odkaz této šlechtičny a krátce nastíním vývoj po její smrti.

Klíčová slova

Zuzana Černínová z Harasova, 17. století, smrt, šlechtična, každodennost

Abstract

In my diploma thesis, I will deal with the life of Zuzana Černínová, Czech noblewoman, wife of Jan Černín from Chudenice and mother of Humprecht Jan Černín. My aim will be to approach everyday life in the early modern culture, particularly in period of Bílá

hora, through Zuzana Černínová, and her numerous correspondence with her son, which has been largely preserved and was published by František Dvorský and Zdeněk Kalista. From the comprehensive correspondence, I set apart the main topics that have become the base of my thesis. I will divide my thesis into two parts. In the first part I will deal with the definition of the term "everyday life" and here I will interpret all important life events such as birth, marriage, death and funeral, where I will focus closely on Zuzana Černínová and her family. In relation to these life events I will also include the widow's dowry and the legal requirements associated with it or the influence of illnesses on contemporary society. In the second part of my research, I will focus on the person of Zuzana Černínová. I am going to analyze her position of the noblewoman which changed before and after the death of her husband, the rights she acquired after the death of her husband and her situation. It also includes the different position of the noblewoman-widow when she has a son who can take over the estate. Beside her social status and the position of her family, I won't leave out even the economic situation in relation to the Thirty Years' War. At the end of my diploma thesis I am going to map the reference of this noblewoman and briefly outline the development after her death.

Keywords

Zuzana Černínová from Harasov, 17th century, death, noblewoman, everyday life

Počet znaků (včetně mezer): <132 956>

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi DrSc., psát pod jeho vedením mi bylo ctí a milou skutečností. Díky, že jste ve mne věřil.

Obsah

Úvod.....	9
Metodologie diplomové práce.....	11
1. Vzestup žen na přelomu XVI. a XVII. století.....	17
2. Ze života Zuzany Černínové z Harasova.....	18
2.1. Rodiče Zuzany Černínové.....	18
2.1.1. Mládí Zuzany Černínové.....	19
2.2. Rod Černínů z Chudenic.....	19
2.2.1. Svatba Zuzany Černínové.....	20
2.3. Finanční situace Zuzany Černínové.....	21
2.4. Děti Zuzany Černínové.....	22
2.4.1. Alžběta Johana.....	22
2.4.2. Jiří Adam.....	22
2.4.3. Eva Polyxena.....	22
2.4.4. Heřman Václav František.....	23
2.5. Vytoužený syn Zuzany Černínové.....	23
2.5.1. Kavalírské cesty.....	23
2.5.2. Kavalírská cesta Humprechta Jana a politická kariéra.....	25
2.5.3. Strýc Heřman a dědictví.....	26
2.5.4. Rodinný život.....	27
2.5.5. Odkaz Humprechta Jana Černína.....	28
3. Svatba, křest, nemoc, smrt a pohřeb.....	29
3.1. Svatba.....	29
3.1.1. Změna sňatkové politiky.....	31
3.1.2. Svatební rituál.....	33
3.1.3. Svatba Humprechta Jana Černína.....	34
3.1.4. Svatba Alžběty Johany a pana Myslíka.....	35

3.2. Těhotenství.....	36
3.3. Nemoci	37
3.4. Smrt.....	39
3.4.1. Smrt dítěte, rituál narození, potrat	41
3.4.2. Křest jako mezník a církevní svátky	42
3.4.3. Smrt dospělého potomka.....	43
3.4.4. Smrt Humprechta Jana Černína z Chudenic	43
3.4.5. Smrt šlechtice a zajištění šlechtičny.....	43
3.4.6. Smrt Jana Černína	44
3.4.7. Smrt šlechtičny.....	45
3.4.8. Smrt Zuzany Černínové	45
3.4.9. Závěť	45
3.5. Pohřeb	46
3.5.1. Místo posledního odpočinku	47
3.5.2. Organizace pohřbů	47
3.5.3. Ekonomická stránka pohřbu.....	48
3.5.4. Pozice vdovy	49
3.5.5. Právní náležitosti vdovy	51
3.5.6. Věno/ vdovské věno	51
3.5.7. Obvňení	53
3.5.8. Vznesení věna	53
3.5.9. Smlouva svatební	54
4. Jaká tedy byla každodennost šlechtičny v raném novověku	54
4.1. Dětství – děvče.....	55
4.2. Panenský stav	55
4.2.1. Panna.....	55
4.2.2. Slečna	55

4.2.3. Právní postavení dívky před svatbou	56
4.3. Žena – manželka	56
4.3.1. Právní postavení ženy provdané.....	57
4.4. Žena – vdova	57
4.4.1. Právní postavení ženy po případné smrti manžela.....	58
4.5. Ženy – výjimky	58
4.5.1. Zuzana Černínová – výjimečná postava, její stáří	59
Závěr	61
Soupis pramenů a literatury	65

Úvod

Ve středověku, potažmo i v novověku, se informace šíří velmi pomalu a omezeně. Mezi možnosti předávání informací patří jednotlivá sdělení mezi lidmi nebo psaní dopisů, a protože lidé již tehdy cestovali, tak se do popředí dostává právě korespondence, která byla jediným spojením mezi jednotlivými příjemci, kteří se zásadní informace dozvídali právě touto cestou. V dopisech se dočteme o jednotlivých situacích, o prostředí, kde se aktuálně pisatel nachází, o aktuálním rozpoložení, o narození, o smrti, o úspěších, ale i o životních prohrách. Právě dopisy jsou unikátním historickým pramenem osobní povahy, ze kterého můžeme jako z jednotlivých střípků – tedy dopisů sestavit průběh jednotlivých dní a následným poskládáním jednotlivých dní dojdeme až ke každodennosti, jež nám dá komplexní pohled na dané období z osobního pohledu adresáta či příjemce.

Právě každodennost byla předmětem zkoumání této diplomové práce, úzce jsem se zaměřila na období třicetileté války s přesahem do padesátých let 17. století, kdy jsem detailně zkoumala obecnou každodennost šlechticů v této době. Potom konkrétně nad každodenností šlechtičny Zuzany Černínové z Harasova. Tato šlechtična je oblíbenou postavou, pokud se zabýváme každodenností této doby, protože vedla četnou korespondenci se svými dětmi – se synem Humprechtem Janem, se svou dcerou Alžbětou Johanou a také se svojí matkou Alžbětou. Tato korespondence se dochovala ve velké míře a když se na konci 19. století začali historikové zajímat o dějiny každodennosti a prameny osobní povahy se dostaly do popředí zájmu, tak bylo logickým důsledkem, že byla tato korespondence vydána. Poprvé byla vydána na konci 19. století, byla to edice Františka Dvorského¹, dále se tímto tématem zabýval František Tischer, ale ten se zaměřil spíše na strýce Zuzany Černínové, tedy na hraběte Heřmana Václava Černína.² Později ve čtyřicátých letech následujícího století vydal edici Zdeněk Kalista,³ kterou obohatil o obsáhlý úvod, ve kterém představil život šlechtičny Zuzany Černínové z Harasova. Zdeněk Kalista vydal pouze první díl korespondence, další dvě části již ale zcela připravit a vydat nestihl, a je proto otázkou, jaké dopisy jsou v nich obsaženy. Ze všech těchto autorů samozřejmě vycházím ve své práci.

¹ DVORSKÝ 1886

² TISCHER 1903

³ KALISTA 1941

Téma každodennosti je bezesporu velmi široké, ale po pročtení jednotlivých dopisů jsem vyčlenila jednotlivé linie, kterými se v práci zabývám. V dopisech se nejčastěji opakují pasáže o mezilidských vztazích, tedy kdo se narodil, kdo zemřel, proto jsem se zaměřila na popis jednotlivých událostí v životě člověka – od narození až po smrt. Po důkladném prostudování dopisů jsem vyčlenila pět stěžejních událostí, které vstupovaly do života lidí a významně je ovlivnily. Nutno podotknout, že jsou to stejné události, které prožíváme i my dnes. Tyto události člení práci do jednotlivých kapitol, které obsahují další podkapitoly, tyto podkapitoly se odvíjí od dochovaných zmínek mnou studované šlechtičny a její rodiny. Je možné, že některé podkapitoly nejsou obsáhlé, a to z toho důvodu, že nejsou prameny, ze kterých by bylo možné čerpat.

V úvodu práce začínám začleněním života šlechtičny Zuzany Černínové do dobového kontextu, představuji její rodinu a prostředí, ze kterého pochází. Krátce zde nastiňuji svatbu jejích rodičů, Jiřího Homuta z Harasova s Alžbětou rodem z Cimburka, dále popisují mladí Zuzany Černínové a sňatek s Janem Černínem z Chudenic. Poté přichází významná kapitola, a tou jsou děti Zuzany Černínové, zejména potom syn Humprecht Jan Černín. Právě se svými dětmi, zejména s Humprechtem Janem, udržuje Zuzany Černínová korespondenci, ze které při psaní své práce vycházím. Tu vede i se svou matkou, ovšem ne v takové míře. Na tomto místě nastiňuji pouze okrajově každodennost syna Zuzany Černínové, tedy Humprechta Jana, protože to dle mého názoru dotváří celkový obraz každodennosti života této šlechtičny. V této kapitole je mým úkolem zařadit rodinu Černínů do dobového kontextu a představit jednotlivé členy rodiny, zejména potom Zuzanu Černínovou a Humprechta Jana Černína.

Stěžejní částí práce je potom popis jednotlivých událostí ze života šlechticů v době raného novověku, zejména se jedná o svatbu, narození-křest, nemoc, smrt a pohřeb. Těchto pět jednotlivých událostí popisují nejdříve obecně, snažím se postihnout obecnou praxi, jak se k těmto situacím přistupovalo a co bylo typické. Například zde popisují, jak obecně probíhala svatba šlechtice v raném novověku, vždy se snažím dohledat dochované zmínky o obecných rituálech, které se nejvíce přibližují období života Zuzany Černínové a její rodiny. Následně dohledávám zmínky ze stejných událostí, ale ve vztahu k Zuzaně Černínové, a z těchto dochovaných zmínek stavím každodennost dní této šlechtičny. Stejným postupem jsem pokračovala při výzkumu dalších událostí. V této kapitole dále popisují narození, přibližují problematiku porodů a ustavičné gravidity. Následně se věnují nemocem, které často přetnou životní pouť a změni dějiny. Z hlediska

náboženského zde také rozdělují přístup katolíků a evangelíků k jednotlivým událostem a na konci samotné kapitoly nastiňují smrt, bolest spojenou se smrtí dítěte a situaci šlechtičny po smrti manžela. Kapitulu završuje pohřeb, a i jeho ekonomická stránka. Mým úkolem tedy bylo zjistit, jaká byla ohledně výše uvedených událostí praxe, a zjistit, jaké informace se k těmto událostem dochovaly ve vztahu ke šlechtičně Zuzaně Černínové. Kladu si zde také otázku, jak se změnil život šlechtičky, pokud se stala vdovou.

Po detailním prostudování jednotlivých událostí, které považuji za nejvýznamnější, jsem práci doplnila kapitolou, která mapuje každodennost šlechtičny z pohledu životního cyklu. Popisuji zde, jak pravděpodobně probíhalo dětství a dospívání mladé slečny. Zaměřuji se na vzdělání a rozdíl oproti mužům. Následně popisuji, jak probíhal život manželky šlechtice a změnu situace po obléknutí vdovského šatu. Kapitulu, a tím i práci samotnou, zakončuji pohledem na hospodářskou situaci na jednotlivých panstvích a značné schopnosti Zuzany Černínové tato panství spravovat. Sama Zuzana Černínová se svěřuje s politováníhodnou situací svému synovi, sděluje mu aktuální úbytky dobytka na podporu vojáků, kteří mají ležení při jejích usedlostech. V této kapitole je mým úkolem popsat skutečnou každodennost šlechtičny a stanovit, co bylo největší změnou v jejím životě.

Metodologie diplomové práce

Evropská historiografie dopisy nově interpretuje a považuje za unikátní pramen k dějinám každodennosti a dějinám mentalit.⁴ Tomuto tématu, tedy pramenům osobní povahy jako jsou deníky, korespondence, memoáry či památníky (štambuchy),⁵ se věnuje několik historiků také v Čechách.⁶ Již na přelomu 19. a 20. století se dějinami každodennosti zabývali Zikmund Winter a Čeněk Zíbrt. Z moderních prací bych ráda zmínila práci Jaroslava Čechury, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*,⁷ rozsáhlou práci Jiřího Kubeše, *Dějiny každodennosti II.*, jež mapuje roky 1500-1750,⁸ dále práci Marie Koldinské, která v knize *Každodennost renesančního aristokrata*⁹ představila každodennost na výstižných dobových případech. Zvláště si potom cením

⁴ SCHULZE 1996/ TERCH 1998

⁵ LENDEROVÁ/ kol. 2002, 165

⁶ MAŤA 1997, 99-120

⁷ ČECHURA 2008

⁸ KUBEŠ 2012

⁹ KOLDINSKÁ 2001

kapitol, kde se věnuje podobě humoru nebo podobě strachu, což dotváří pohled na aristokratickou každodennost. Její kniha přesahuje do raného novověku, což je pro moji práci velmi cenné. V poslední řadě bych ráda zmínila Milenu Lenderovou, Marii Mackovou a Tomáše Jiráňka, kteří se zabývají dějinami každodennosti,¹⁰ ač okruh jejich zájmu spadá spíše až do 19. století, tak mi jejich rozsáhlá práce pomohla přiblížit samotnou problematiku dějin každodennosti. Ve své diplomové práci jsem se zabývala každodenností zejména žen, proto mi byly opěrnou literaturou další práce Mileny Lenderové, které napsala ve spolupráci s dalšími autory, *Eva nejen v ráji, Žena od středověku do 19. století*¹¹ a edice *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*.¹² Dějiny žen a gender history není v českém prostředí podle mého názoru dostatečně probádané téma, ale je stále více zahraničních titulů, zejména potom z oblasti německojazyčné, jež tuto problematiku mapují, například potom Beatrix Bastl, která napsala celou řadu knih a článků, ve kterých se zabývá jednotlivými tématy, ale i obecně každodenností v raném novověku. Dalším příkladem je Richard van Dülman, který se zabývá zejména sociálními vztahy a je považován za zakladatele historické antropologie. Co se týče vydaných diplomových prací, tak bych zde zmínila práci Veroniky Boháčové s názvem *Život barokní šlechtičny. Sylvie Kateřina hraběnka Čermínová, rozená Caretto – Millesimo*,¹³ která mi byla inspirací zejména v uchopení tématu bibliografické studie. Zároveň nesmím opomenout práci Markéty Zítkové s názvem *Obraz raněnovověké společnosti v ego-dokumentech českých šlechtičen 17. století*,¹⁴ která pro mne byla rovněž inspirací, zejména potom v pramenech, ze kterých Markéta Zítková čerpala. Poslední práci, kterou bych ráda na tomto místě zmínila je práce Petry Vokáčové s názvem *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie v českých zemích v době baroka*.¹⁵

Osobnosti českých šlechticů 16. a 17. století pozornost historiků vždy přitahovaly, osobnosti šlechtičen již méně. To bylo jedním z důvodů, proč jsem si zvolila toto téma, tedy moc žen, jejich roli v historii a události, které změnily jejich postavení. Řada osobností se dočkala zhodnocení v podobě životopisu, žánru, který v historické vědě ztělesňuje osvědčenou klasiku, zároveň tento žánr nabízí prostor pro vyjádření historikova názoru na objekt jeho zájmu. A přesto právě biografická studie či spíše

¹⁰ LENDEROVÁ, MACKOVÁ, JIRÁNEK 2009

¹¹ LENDEROVÁ/KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009

¹² LENDEROVÁ/ kol. 2002

¹³ BOHÁČOVÁ 2007

¹⁴ ZÍTKOVÁ 2010

¹⁵ VOKÁČOVÁ 2014

metoda, kterou jsem použila při psaní své práce i já, má jistá úskalí, sledujeme život člověka, který se odehrál o několik set let dříve, ale sledujeme ho dnešními očima. Šlechtična Zuzana Černínová z Harasova, respektive její život je hlavním tématem mé práce a na tomto místě bych chtěla upozornit, že si uvědomuji, že moje biografická studie může být zkreslená právě z výše uvedeného důvodu. Uvědomuji si také, že popis každodennosti jejího života z korespondence, kterou vedla, může být zrádný. Do dopisů se přirozeně nemohlo sdělovat vše, častokrát slyšíme náznak nevyřčeného, což bylo samozřejmě vzhledem k problematickému období, ve kterém si pisatelé dopisovali. Což znamená, že se dozvídáme pouze to, co pisatel sdělit chtěl, nelze úplně přesně rekonstruovat danou dobu na základě útržkových sdělení. Mým cílem bylo každodennost co nejvíce přiblížit, a právě proto v práci popisuji i obecnou praxi, protože z té mohu každodennost přiblížit obecně a následně pomocí pramenů vydedukovat, jak to snad mohlo konkrétně probíhat i ve vztahu k Zuzaně Černínové a její rodině, pokud se konkrétní popis události nedochoval. Práce je tedy zkreslená obsahem dopisů, do kterých se promítá doba jejich vzniku a také postava autora, na jehož osobě závisí podoba a obsah konkrétního sdělení. Při četbě jednotlivých archivních pramenů, tedy původních dochovaných zmínek, které dodnes nebyly přepsány do modernějšího jazyka, je rovněž možné jisté odchýlení od podstaty sdělení, a to zejména kvůli mým omezeným schopnostem četby starých textů, které jsou v německém jazyce. Některé dokumenty jsou v žalostném stavu, a tudíž je četba těchto textů téměř nemožná.

Do své diplomové práce jsem vložila své myšlenky a názory, snažila jsem se však znatelně oddělit to, co je mou pouhou teorií a to, co je skutečně podloženo. Základem práce je tedy archivní výzkum a práce s vydanými prameny a nutno podotknout, že i to má svá úskalí, dochovalo se pouze to, co bylo podstatné pro soudobou společnost, z našeho pohledu by bylo jistě podstatných věcí mnohem více. Také jsem pravděpodobně neobjevila všechny prameny, které by mohly poskytnout komplexnější pohled na danou problematiku každodennosti, právě proto bych se tímto tématem ráda zabývala i v disertační práci.

Zásadní informace se tedy sdělovaly pomocí dopisů, ty mohly jít k příjemci i celé týdny. Díky prodlevě mezi napsáním a doručením dopisu se nevypisovaly ani tak detaily každého dne, psalo se to, co bylo opravdu důležité, a tedy velké události jako svatba, narození-křtina, nemoc, smrt a pohřeb, všechny tyto významné události probádávám ve své práci. Jako sekundární literatura mi byla oporou kniha *Svět české aristokracie (1500-*

1700),¹⁶ kde Petr Maťa obšírně osvětluje jednotlivé události z obecného pohledu. Tyto bezesporu zásadní informace o událostech se objevují v dopisech vskutku hojně a dopisy Zuzany Černínové nejsou výjimkou. „Což by mi, po čem bylo, kdybys Ty a Heřman zdrávi nebyli, když se tak milému Pánu Bohu líbilo a vůle jeho svatá v tom byla, mou nejmilejší, poslušnou dceru a Tvou nejmilejší sestřičku Bětušku od nás vzíti k své neskonalé věčné slávě a ji z této bídy a těžkostí k sobě do té věčně trvajících slávy 19. prosince mezi 13. a 14. hodinou vzíti v Klatovech ráčil. Co to za její těžkou nemoc hlavní bylo, dvacátý druhý den po rozstoupení se se svým nejmilejším pánem a tímto bídným světem rozloučila; vždycky jsem se toho nešťastného jejího jetí na tu bídnou vojnu obávala, a přece jsem se toho nezbavila.“¹⁷

Právě zde se vyčlenilo další ze styčných témat mé diplomové práce, a tím je smrt, přístup ke smrti jako takové a další náměty se smrtí spojené. Opěrnou literaturou se staly knihy *Dějiny smrti I. a II.* od Philippa Arièse,¹⁸ kde on sám popisuje smrt napříč stoletími, jednotlivé změny v různých obdobích, což vytváří komplexní pohled na přístup lidí ke smrti v čase. Rozebírám zde smrt dětí, kde je rozdíl, pokud dojde ke smrti pokřtěného či nekřtěného dítěte, zde zase čerpám z knihy *Církev a smrt*,¹⁹ ale zabývám se i smrtí dospělých osob, v čemž mi pomohla kniha *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*²⁰ od Pavla Krále. Sama Zuzana Černínová neopomněla vždy zmínit ekonomickou situaci pozůstalých, převážně tedy vdov, jejich hmotné zajištění a další poznatky jako kolik dětí po mrtvém zůstalo atd. Z její četné korespondence se synem Humprechtem Janem uvedu dva příklady: „V úterý přibyla zdetky paní vdova, umřel pan Malovec,²¹ na rynku jak měl dům; co je to bylo za jeho trápení v nemoci, chytil se ho nějaký studený prant,²² levá noha, chodidlo, upadla mu dokonce, ostatek masa všechno mu až pod koleno upadlo a jen ta, jak říkáme, hnátová kost mu černá jako hlaveň zůstala, u druhý nohy taky dva prsty mu upadly.“²³ a „Na sv. Filipa [a] Jakuba umřel pan Dudlebskej,²⁴ Pán Bůh rač sám tu jeho paní potěšiti, taky čtyři děti po něm v sirobě

¹⁶ MAŤA 2004

¹⁷ ed. KALISTA 1941/ dále cit. Korespondence I./ č. XXI.

¹⁸ ARIÈS 2000

¹⁹ HOLÝ/ MIKULEC 2007

²⁰ KRÁL 2004

²¹ Jiří Malovec, pán na Jincich, sv. Poli, Liběchově, Sukoradech, Ujezdci a Cítově, purkrabí kraje hradeckého, zemřel 23. října 1647.

²² Prant = zánět

²³ Korespondence I./ č. XVII.

²⁴ Adam Bedřich Doudlebský z Doudleb, pán na Nadějkově a Vlksicích, rada nejv. purkrabského soudu v Praze, jeden z majitelů šlechtických domů v Táboře, mezi ty se počítali i Černínové.

*zůstaly, vždycky nás vdov v tom našem kraji přibývá.*²⁵ Zde se vyčlenilo další styčné téma, vedle smrti šlechticů jsem se začala zabývat smrtí šlechticů a nelehkou situací vdov. Po právní stránce mi v tomto ohledu byly nápomocny knihy *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*²⁶ od Jana Kaprase a *Právní postavení ženy v českém právu zemském*²⁷ od Anděly Kozákové, ale i zde jsou jisté nedostatky. Téma právního postavení ženy po smrti manžela je třeba znovu detailně prozkoumat a obohatit ho o nové poznatky.

Samotný výzkum probíhal následně, nejdříve jsem si vyčlenila přesné téma, vybrala jsem si postavu Zuzany Černínové a věděla jsem, že se budu zabývat jejím životem, abych sestavila příběhy dní a z toho následně vzešla každodennost jejího života. Na tomto místě je nutné zmínit, že při výběru tématu a po celou dobu psaní mé diplomové práce mi byl nápomocen pan profesor Jaroslav Čechura, který mi významně pomáhal a ve chvílích, kdy jsem se dostala do patové situace ve výzkumu, mi poradil vhodný tah, abych mohla dále pokračovat v pomyslné hře se životem šlechtičny Zuzany Černínové. Po výběru vhodného tématu jsem shromáždila existující podklady a dostupné dokumenty, což pro mě byla zejména vydaná edice Františka Dvorského a Zdeňka Kalisty. Prvotně jsem pročetla jednotlivé dopisy, které si Zuzana Černínová psala se svými dětmi a se svou matkou, následně jsem vyčlenila hlavní témata, kterými jsem se chtěla zabývat, a tím jsem dostala strukturu práce. Poté jsem začala vyhledávat další primární zdroje, tudíž jsem zamířila do Národního archivu v Praze, kde jsem bohužel nebyla příliš úspěšná, našla jsem zde pouze informace, které nejsou předmětem mé práce a rozhodla jsem se je v práci nepoužít, a tedy neměnit původní strukturu práce. Obohacení o tyto prameny, zejména pak informace o Heřmanu Černínovi, či dosah Černínů po smrti Humprechta Jana Černína, bych ráda vložila až do disertační práce. Dále jsem báda v rodinném archivu Černínů, a to je Státní oblastní archiv v Třeboni (dokumenty jsou uloženy na pracovišti v Jindřichově Hradci). Zde jsem byla již úspěšnější, dohledala jsem zde dědictví po Janu Černínovi, informace o smrti Zuzany Černínové v materiálech jejího syna Humprechta Jana Černína, svatbu Humprechta Jana Černína s Dianou di Gazoldo a také mnoho informací o smrti Humprechta Jana Černína. Bohužel se mi nepodařilo zatím nalézt informace o závěti Jana Černína a ani o vdovském věnu, na které měla Zuzana

²⁵ Korespondence I./ č. LI.

²⁶ KAPRAS 1908

²⁷ KOZÁKOVÁ 1926

Černínová po smrti svého manžela nárok,²⁸ i to bude předmětem dalšího studia a následným shrnutím v mojí disertační práci.

Po seřazení a shromáždění primárních zdrojů jsem začala pátrat po zdrojích sekundárních, inspirací mi byly vydané práce Veroniky Boháčové, Markéty Zítkové a Petry Vokáčové, které mi ukázaly směr v dalším bádání. Po prostudování sekundární literatury bylo moje téma ještě více zakořeněné, do struktury jsem začala vkládat zjištěné informace o obecných rituálech v rámci událostí jako je svatba, křtiny, pohřeb a do jednotlivých podkapitol jsem vkládala připravené dochované zmínky o Zuzaně Černínové a její rodině. V úvodu práce jsem krátce uvedla její příběh, tedy odkud pocházela a tak dále, představila jsem její rodiče, manžela a děti. A poté jsem již analyzovala prostřednictvím dopisů události, které jí v rámci životní pouti potkaly a postupně jsem je zahrnovala do své práce. V rámci bádání jsem samozřejmě dohledávala zmínky postupně a když už jsem si myslela, že je již vše dohledáno, tak jsem objevila další zmínky, proto chci práci dále rozšiřovat a konečnou ucelenou představu vydat jako disertační práci.

Ve světle shromážděného materiálu, tedy primární i sekundární literatury, jsem znovu ohledala téma, uspořádala jsem strukturu, které jsem podřídila jednotlivé kapitoly, které už měly jasný ráz, a začala jsem hledat odpovědi na mnou položené otázky na počátku výběru práce. Tím se v podstatě formuloval závěr, ve kterém jsou zmíněné otázky i odpovědi. Po celkovém pročtení práce jsem některé věci pozměnila, aby čtenář pochopil můj myšlenkový záměr a aby byl sám schopen vyhledat tytéž materiály a dokumenty, aby se tématem mohl případně zabývat sám.

V současné době se výzkum raně novověké české společnosti velmi nadějně rozvíjí a prohlubuje, zároveň roste počet historiků, kteří se zabývají životními příběhy žen. Ne náhodou historici bádají v novověké společnosti, je faktem, že zmínek z dřívějších dob je pomálu a druhým faktem je to, že teprve po „temném“ středověku se ženy začínají dostávat do popředí.

²⁸ Faktem je, že čím starší událost mapujeme a dohledáváme k ní potřebné prameny, tak tím méně zmínek nalezneme, o čemž jsem se přesvědčila právě v archivu v JH. I když je rozdíl pár desítek let, tak je velký rozdíl v dochovaných pramenech.

1. Vzestup žen na přelomu XVI. a XVII. století

V období renesance, a zvláště po skončení tohoto období, došlo k velkému přerodu, který revolučně změnil politické, hospodářské a v neposlední řadě i sociální dějiny celého národa, změnilo se do značné míry postavení žen v tehdejší společnosti. Úloha žen se nezměnila pouze v českém prostředí, ale i ve Francii, Anglii a u jiných národů západoevropských, u nichž se fenomén renesanční – ať už v té či oné podobě – uplatnil. Důvod této změny v českém prostředí je, že muž, který se mění ze středověkého typu rytířského a válečnického šlechtice na nového hospodářského podnikatele, má delší cestu v rámci této přeměny než žena, která byla zvyklá již z dřívějších starat se více než muž o hospodářský život a proměna pro ni tak byla přirozenější. Dalším důvodem přenechání některých povinností na ženu bylo, že muž, který měl spoustu jiných povinností, jako například jeho politickou kariéru nebo účast na dvorském životě, neměl jinou možnost. Žena byla povolána z ústraní její zámecké či hradní domácnosti k větší účasti, ne-li přímo k účasti na životě veřejném, tak i na řízení vrchnostenské správy. A tak vstoupily do popředí ženy, které vše ovlivnily více, než si muži mysleli, že ovlivnit mohou. Patří mezi ně například paní Kateřina Žerotínová z Valdštejna, čtvrtá žena Karla ze Žerotína, paní Anna Salomena Harantová z Hořovic, choť pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic, paní Sylvie Kateřina Černínová z Caretto-Millesimo, paní Polyxena z Lobkovic, rodilá z Pernštejna, choť Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a v neposlední řadě paní Zuzana Černínová z Harasova, choť Jana Černína z Chudenic. Tyto ženy jsou neodmyslitelně spjaty s životními osudy svých manželů a zasahují přímo do naší národní historie jako udržovatelky a ochránitelky rodinného, a tím i národního jmění v krutých časech třicetileté války.²⁹

O jejich nelehkých osudech se dozvídáme zejména z pramenů osobní povahy, což jsou deníky, památníky a samozřejmě korespondence. „Zdaleka ne všechny deníky se dochovaly, ale můžeme se s nimi setkat buď v rukopisné podobě nebo v archivní pozůstalosti původce, či v podobě editované, k vydání připravené samotným pisatelem, jeho příbuznými nebo profesionálním editorem. Pro dějiny mentalit, chování a postojů jsou cennější deníky rukopisné, publikované deníky díky zřetelným zásahům autocenzury či zásahů editorských nabývají charakteru spíše literárních pramenů.“³⁰

²⁹ Korespondence I./ Úvod, 7-8

³⁰ LENDEROVÁ/ kol. 2002, 165

V jedné z edic Františka Dvorského se dočteme o zajímavém poznatku, že ačkoliv žena v českém prostředí neměla stejná práva jako muž, tak na tom byla stále mnohem lépe než ženy z okolních států, byla pokládána za svobodnou. Podobně jako muž v životě veřejném byla žena rovnoprávná před zákonem a jistou měrou mohla rozhodovat i o svém osudu, jedná se o edici *Staré písemné památky žen a dcer českých*.³¹ S tímto v knize *Právní postavení ženy v českém právu zemském*³² souhlasí i Anděla Kozáková a dodává, že poručenství otce, bratra nebo manžela nad ženou nebylo snad z důvodu méněcennosti ženského pohlaví, což bylo odlišné od práva římského a německého, bylo to z důvodu zabezpečení sirotků. Mluvíme-li tedy o vzestupu žen, je důležité poznamenat, že již před změnou postavení v raném novověku byla žena v evropském, zejména pak v českém prostředí, na výši.

2. Ze života Zuzany Černínové z Harasova

2.1. Rodiče Zuzany Černínové

„V 37. roce věku svého požádal Jiří Homut z Harasova císaře Rudolfa II., krále českého, za přímluvu k panu Křištofovi z Cimburku, aby mu spanilá dcerka jeho Eliška k manželství zasnoubena byla. Císař Rudolf, hledě k jeho věrným službám, zaslal dne 23. března 1590 připsání pánů z Cimburku, aby mu dcera jeho Alžběta za manželku dána byla. Na takovou milostivou přímluvu stala se dvacetiletá panna Alžběta Homutovnou. Manželství trvalo dvacet čtyři let, 27 listopadu učinil Jiří Homut poslední vůli, mužského dědice neměl, a tak jeho statky Radetín, Choustník a Bělou připadly jeho dcerám Johaně Eusebii a Zuzaně. Poručnicí nad dětmi ustanovil jeho manželku, takže správa nad majetkem po smrti připadla jí. Johana Eusebie se vdává první, mladší Zuzana, která se narodila 25. září roku 1600 po odchodu sestry zůstává s matkou na Radetíně. Krátce poté se začíná komplikovat situace na poli válečném a matka s dcerou Zuzanou jsou nuceny se přestěhovat z Radetína k Johaně Eusebii na Zvířecí a později do domu v Praze. Alžběta Homutovna z Cimburku umírá 26. května 1622, ve věku padesáti dvou let, pochována je na Radetíně v kostele sv. Markyty vedle svého chotě. V této době jsou již obě její dcery vdané a zabezpečené.“³³

³¹ ed. DVORSKÝ 1869/ dále cit. *Staré písemné památky/ Úvod*

³² KOZÁKOVÁ 1926

³³ ed. DVORSKÝ 1886/ dále cit. *Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 7*

2.1.1. Mládí Zuzany Černínové

Zuzana vyrůstala na renesančním zámku v Radetíně, který byl dle slov Zdeňka Kalisty přímo idylický, bylo to venkovské sídlo, spíše skromné nežli honosné. Rodina také využívala dům v Táboře a později dům v Praze. „Zuzana byla vychována ve víře českobratrské. Otec byl sice původně utrakvista, později se však, snad pod vlivem Petra Voka, přiklonil k Jednotě bratrské. Tato církev již sama o sobě znamenala jistou záruku nadprůměrné vzdělanosti. Na vzdělání, prvního předpokladu poznání Písma, se kladl značný důraz a Čeští bratři se jeho šířením a podporou cítili být povinováni i zavázáni. To dokládá i existence četných bratrských škol a nebývalé šíření vzdělanosti i mezi nižší společenské vrstvy.“³⁴

2.2. Rod Černínů z Chudenic

Zuzana, rozená Homutová z Harasova, se provdala do významného českého šlechtického rodu hrabat Černínů z Chudenic. Černínský rod byl v historii poprvé doložen v roce 1193. Zmínka se týká Černína, který se stal nejvyšším komořím království českého, později si znepřátelil krále Přemysla Otakara I., ztratil svůj úřad, své statky a musel odejít ze země.

O původu Černínů se dochovala romantická pověst. Drslavici,³⁵ předkové nynějších Černínů z Chudenic, byli jednou krutě pronásledováni, protože si rozhněvali krále. Nepřátelé přepadli jejich sídlo, všechny povraždili, podařilo se ukrýt jen chůvě a dítěti, které opatrovala. Když potom přišli na zámek poddaní, oplakávali dobré pány, ale našli tam chůvu s potomkem rodu, a tak radostně zvolali: „*Aj chuděnc, a jak je černý! Bůh nám tebe zachovej, abys zůstal provždy zdrav a abys někdy byl pánem naším milostivým*“. A přání se také splnilo, když se hněv králův utišil. Na památku této události se nazýval mladý pán Černínem a sídlo se začalo říkat Chudenice.³⁶

Většího významu Černínové nabyli v době protihabsburského povstání v letech 1618-1620. Černínové, jako většina českých rodů, se rozdělili do dvou táborů. Zatímco Jan Karel Černín z tasnovické větve odešel z Čech kvůli víře, tak Jindřich Černín a jeho příbuzní z chudenické větve zůstali v Čechách a během následujících století zastávali významné funkce ve státní správě. Tato větev vymřela na počátku 19. století. Nejznámější

³⁴ ZÍTKOVÁ 2010, 34

³⁵ Rod Drslaviců je prastarý český panský rod, od tohoto rodu Černínové odvozují svůj původ.

³⁶ KOBLASA 2000, 5/ JURÍK 2010, 212

ovšem byli příslušníci větve nedrahovické. Do této větve patřili Diviš Černín a jeho bratr Heřman Černín, zvaný Tureček. Zatímco Diviš Černín byl 21. června 1621 na Staroměstském náměstí popraven, tak Heřman Černín, díky tomu, že byl velmi zcestovalý, tak se mu dostalo té cti, že ho císař Matyáš pověřil mírovým poselstvím k tureckému sultánovi. Jeho mise byla obdivuhodně úspěšná. Heřman Černín se postavil na stranu císaře, spolu s císařským vojskem bojoval v bitvě na Bílé hoře, za to byl odměněn, byl povýšen do hraběcího stavu a získal funkci královského místodržícího. Heřman Černín se jako vojevůdce dále vyznamenal i v třicetileté válce a při druhé cestě do Istanbulu odvrátil směr tureckého postupu od rakouských zemí k Benátkám. Heřman Černín už kvůli zásluhám výše uvedených nabyt četné statky,³⁷ a protože byl bezdětný, odkázal je vnukům svého bratra, jedním z nich byl Humprecht Jan Černín, syn Zuzany Černínové.³⁸

2.2.1. Svatba Zuzany Černínové

Zuzana si roku 1621 vzala jako jednadvacetiletá o nemnoho staršího pana Jana Černína z Chudenic. Celým jménem Jan Křtitel Adam Černín z Chudenic pocházel ze starého rytířského rodu. Jeho otec, pan Humprecht starší Černín z Chudenic, byl významnou osobností, angažoval se již při počátcích národního povstání, kde jako jednomu z třiceti direktorů bylo svěřeno vedení země. Významným zůstal i v pozdějších dobách, kdy se aktuálním tématem stalo Obnovené zřízení zemské. Jan Černín z Chudenic nezdědil po svém otci jistou houževnatost a vlohy k aktivní politické dráze, nestal se činným ve veřejné funkci a ani nezastával žádný významnější úřad, kromě úřadu hejtmana kraje bechyňského, který patřil méně průbojným šlechticům. Sama Zuzana Černínová ho popisuje v jednom z dopisů jako „melancholiophlegmatika“, člověka věčně zasněného, který se vidí v dálkách. Jan Černín z Chudenic zemřel v nedožitých čtyřiceti pěti letech, tedy v roce 1642, a tak Zuzana Černínová zůstala sama a aktivně začala spravovat majetek po svém manželovi a zároveň ten, který sama přinesla věnem. Tento nelehký úkol, který Zuzanu Černínovou čekal, by byl jistě v době třicetileté války nelehký i pro muže.³⁹

³⁷ V roce 1622 do jeho rukou přešla desítky panství: Kosmonosy, Kost, Kostomlaty, Kysibl, Petrohrad, Lnáře, Mělník, Mitrovice, Nejdek, Schmiedenburg (ve Slezsku) a Vinoř, více viz ČECHURA 2003, 15

³⁸ KALISTA 1999, 105-106/ MAŠEK 1992, 59-60

³⁹ Korespondence I./ Úvod, 9-10

2.3. Finanční situace Zuzany Černínové

Zuzana Černínová nabyla postupně významného majetku, po smrti otce, Jiříka Homuta z Harasova, který zemřel roku 1614, si tři dědičky rozdělily spravedlivě jeho jmění. Matka, Alžběta z Cimburka, měla dům v Praze⁴⁰, starší sestra, Johana Eusebie, té náleželo panství Radetín, zakoupené Jiříkem Homutem z Harasova roku 1598, s nově postaveným zámeckým stavením,⁴¹ Zuzaně Černínové náležela ves Choustnice, což byla část bývalého rožmberského majetku. Ves Choustnice leží pod dochovaným hradem Choustníkem. Po smrti matky, sestry a sestřiných dcer⁴² zbyla Zuzana Černínová jediná ze starého rodu Homutů na domácí půdě,⁴³ a tak jí připadly plným právem všechny statky, co vlastnil její otec. Současně zemřeli i její příbuzní Oldřich, Vilím mladší a Václav Homutové z Harasu, kteří se odstěhovali jako mnoho dalších šlechticů kvůli náboženství. Nebyli příslušníky katolické církve a odmítli ji přijmout, což bylo v této době v českých zemích nemyslitelné. Zuzana Černínová jako nejbližší dědička požádala císaře Ferdinanda o přiřknutí dědictví. To ve velké míře padlo na zaplacení dluhů a přiřknuto jí bylo s největší pravděpodobností minimum.⁴⁴ Nebyl to rozhodně jediný majetkový spor, Zuzana Černínová dále například uplatňovala své právo ve sporu s dědičkou majetku pana Jana staršího Vlka, manžela po sestře Johaně Eusebii provdané Vlkové z Kvítova. Jana Vlka potkal podobný osud jako příbuzné Zuzany Černínové z Harasova, byl vypuzen z českých zemí náboženskými mandáty Ferdinanda II.⁴⁵ K tomuto dosti značnému majetku přikoupili pak manželé Černínovi ještě několik drobných statečků okolních: především roku 1623 Skopytce, zabrané v rámci pobělohorských konfiskací panu Bedřichu Sádlovi z Vražného, poté roku 1629 ves Bezděčín od pana Jindřicha Lapáčka ze Zrzavého, v lednu roku 1630 od téhož pana Jindřicha Lapáčka zboží Mnich a konečně z podzimu roku 1630 od paní Anny Markéty Šléglovské velké sousední panství pacovské. Komplex na Tábořsku, který tvořil jádro černínského majetku, nebyl jediným majetkem. Pan Jan zdědil po svém otci Mitrovice, v rámci dluhů a vyrovnání nabyt panství kostelecké a kostomlatské v severních Čechách na Mostecku.⁴⁶

⁴⁰ Roku 1609 ho koupil Jiří Homut z Harasova po Jakubovi Hradeckém.

⁴¹ Johana Eusebie byla provdaná za pana Jana staršího Vlka z Kvítova, pána na Zvířeticích v Boleslavsku.

⁴² Johanka Eusebie Vlková z Harasova umřela už roku 1624 a obě její dcerky, Barbora Marie a Anna Mandalena, zemřely ve vyhnanství v Polsku.

⁴³ Většina příslušníků rodu, kvůli neklidné atmosféře v rámci náboženství, odešli ze země, Zuzana Černínová se vdala do katolické rodiny a přijala katolickou víru, proto odejít nemusela.

⁴⁴ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 13-15

⁴⁵ Jan starší Vlk z Kvítova byl příslušníkem Jednoty bratrské.

⁴⁶ Korespondence I./ Úvod, 10

2.4. Děti Zuzany Černínové

Tak, jak se rozrůstal rodový majetek, tak se zvětšovala rodina. Zuzana Černínová měla se svým manželem pět dětí, z toho jedno záhy zemřelo, a tak v literatuře dohledáme děti pouze čtyři.

2.4.1. Alžběta Johana

První se narodila dcera Alžběta Johana neboli Bětuška. Žila s rodiči dlouhá léta v Táboře a vzhledem k neklidné době byla spíše schovávána doma, než aby byla dána na obdiv. S dovršením jejího patnáctého roku života přišel vhodný okamžik na uzavření sňatku. Sama Bětuška vážného nápadníka, Václava Hyzrle z Chodů, odmítla. Následně jí rodiče s dalším výběrem pomohli, prosil o ni totiž Zikmund Myslík z Hyršova, ale toho její rodiče nepovažovali za vhodného nápadníka, protože neměl majetek. Nutno říci, že i rodiče se rádi poradili s výběrem vhodného ženicha pro jejich dceru, a tak se obrátili na váženého strýce Heřmana Černína z Chudenic. Po smrti Jana Černína se na něj obracela Zuzana Černínová často, zcela mu důvěřovala. Zikmund Myslík z Hyršova zjistil, proč není vhodným kandidátem, a tak zajistil, že arcivévoda Leopold Vilím poslal krátké psaní Heřmanu Černínovi, aby se za něho přimluvil. Heřman Černín následně zajel do Tábora za Zuzanou Černínovou a předal jí doporučující list, rodiče po tomto doporučení souhlasili. Dne 16. ledna 1640 byla sepsána satební smlouva a brzy na to se konala svatba.⁴⁷ Alžběta Johana zemřela již 19. prosince 1645, nechala po sobě malou dceru, o kterou se začala starat Zuzana Černínová, její babička.

2.4.2. Jiří Adam

Zemřel 28. ledna 1632. Další informace o něm se nám nedochovaly.

2.4.3. Eva Polyxena

Podobně jako Alžběta měla i Eva Polyxena neboli Evička, velmi brzy vážného nápadníka. Byl jím urozený pan Vojtěch Kapoun ze Svojkova, který se za Evu Polyxenu přimlouval u její matky a Zuzana Černínová, jak bylo jejím zvykem, šla pro radu ke „strýčkovi“ Heřmanu Černínovi.⁴⁸ Ten jí radil, aby souhlasila, a tak se konala další svatba v roce 1643.

⁴⁷ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 15-18

⁴⁸ Heřman Černín byl stejně tak jako Zuzana Černínová poručníkem jejich dětí, proto není s podivem, že rozhodoval o jejich osudu, ale dá se předpokládat, že i kdyby nebyl, tak by se s ním Zuzana Černínová poradila, naprosto mu věřila.

2.4.4. Heřman Václav František

Narodil se pravděpodobně v roce 1626, přesné datum není známo. Heřman Václav, nejstarší syn Zuzany Černínové, se stal vojákem. „Po smrti své matky, roku 1654, zdědil statek Radetín a panství Choustník, ale s nabytým majetkem hospodařil tak špatně, že před svou smrtí o vše přišel. Část panství prodal krátce po jeho zdědění a větší část pak zadlužil u generála císařské jízdy Jana hraběte Sporcka, v jehož pluku sloužil. Hrabě Sporck pak oba statky nakonec roku 1675 získal.“⁴⁹ V roce 1658 se oženil s hraběnkou Marií Markétou Des Fours de Mont et d' Athienville, manželství bylo bezdětné. Zemřel s největší pravděpodobností v roce 1675, je možné, že již v roce předešlém. Obecně je nám o jeho životě známo málo informací.

2.5. Vytoužený syn Zuzany Černínové

Humprecht Jan Černín se narodil v Choustnicích v roce 1628, kmotrem mu byl prastrýc Heřman Černín z Chudenic. Humprecht Jan studoval na jezuitském gymnáziu v Praze. Později studoval ve Francii a v Itálii, kde byl na své kavalírské cestě. Matka tuto cestu plně financovala, včetně výdajů svého syna, jeho hofmistra a sluhy, což bylo těžké vzhledem k probíhající třicetileté válce,⁵⁰ jak píše v jednom z dopisů: „*Mnoho regimentů v našem kraji leží, tak se praví, že ty Žirovnice budou dobývatí, i to povídají, že by celá armáda J. M. C. měla se okolo Tábora strhnouti, však se leccos rozpráví; o panu generálu feltmaršálu, panu synu, nic nevím, někteří praví, že by taky s J. M. arciknížecí měl maširovat, nevím, je-li tak. Modli se, můj dítě, pilně, aby nám Pán Bůh ráčil pokoj svatý dáti, abych mohla důchody míti, odkud Ti peníze posílati, sice, kdyby nějak líp nebylo, musel bys dřív, než jsem Ti uložila, domů přijeti.*“⁵¹

2.5.1. Kavalírské cesty

Kavalírské cesty vznikly z důvodu, že společnost, po vzoru z jižní Evropy, změnila pohled na to, jak by měl vypadat ideál dvořana. Šlechtic měl být urozený, zdrženlivý, uměřený, ctnostný, měl dobře vypadat, měl být vzdělaný na nejlepších univerzitách a v měl být v dobré fyzické kondici, čemuž byl na míle vzdálen ideál středověkého rytíře, jak psal italský šlechtic Baldassare Castiglione v Knize o dvořanovi.

⁴⁹ JUŘÍK 2010, 227

⁵⁰ Pouze náklady na hofmistra čítaly 300 říšských tolarů ročně.

⁵¹ Korespondence I./ č. XV.

„Součástí nového životního stylu, životního stylu dvořana, bylo dosažení určitého mentálního standardu, jenž by umožnil úspěšný vstup ke dvoru a postup po příčkách složité hierarchie „dvorského státu“. Nestačilo reálně vlastnit bohatství nebo moc, bylo potřeba se prezentovat. Mezi studovanými obory se dostalo na první místo studium práva. Dále se dostávají do popředí matematické vědy, především ty „praktické“, což je v dobovém myšlení geometrie a vojenská a civilní architektura. Nezastupitelný význam si podržela latina, jednak pro společenský význam humanisticky chápané elokvence, jednak jako brána k ovládnutí živých románských jazyků.“⁵²

Období, kdy v hojně míře probíhají kavalírské cesty, je rozmezí od konce 16. století do začátku 18. století, nejdéle však do nástupu Marie Terezie.⁵³ Zlatý věk podle Hojdovy teorie je přibližně 1590-1720. Kavalírská cesta je určena pro šlechtice – muže, cestováním je vytyčena zásadní role v dokončení jejich vzdělání a je jednou z podmínek, ne ovšem zcela nutnou, pro přechod do dospělého světa. Nepřekvapí proto, že mladí šlechtici se vydávají na cestu po uzavření nižšího stupně vzdělání, tj. nejčastěji ve věku od osmnácti až do dvaceti pěti let. Jiří Adam z Martinic a Ferdinand August z Lobkovic vyráží v osmnácti letech, Heřman Jakub Černín v devatenácti letech, Jan Leopold Kinský ve dvaceti letech. Výchova měla jeden hlavní princip: měla být přiměřená šlechtickému stavu, a proto byla kavalírská cesta chápána jako proces osvojení si stavovské identity. Mladí šlechtici byli tedy záměrně vysíláni do dvorského prostředí, jehož život a principy chování se měli naučit.

V ideálním případě měla kavalírská cesta více cílů.⁵⁴ Jedním z nejdůležitějších cílů bylo naučit se jazyk, původně italštinu, španělštinu, později i francouzštinu. Dalším z důvodů bylo dokončení vzdělání na některé z univerzit, které měly zvučné jméno a poukazovaly na jejich absolventa ve velmi pozitivním světle. Ovšem praxí bylo, že kavalíři se nechali na univerzitě pouze zapsat, využívali studentských výhod a studium vůbec nedokončili. Vedle studia na univerzitě byla také akademie, zde šlo o studium a praxi zároveň, učilo se zde zacházení se zbraněmi, jízdě na koni, ale i chování na veřejnosti, tanci a dalším praktickým věcem, což bylo pro šlechtice nezbytné. Dalším z cílů kavalírských cest bylo chování šlechtice jako takové, vzhledem k návštěvě několika dvorů mohl šlechtic pochytit dobré mravy, zjistit, jak fungují ceremoniály a osvojit si

⁵² HOJDA 1986, 216-217

⁵³ HOJDA 1986, 216-239

⁵⁴ HEISS 2005, 217-235

způsoby.⁵⁵ Dalším cílem byla návštěva poutních míst a s tím, jako s každým cílem kavalíra, souviselo kavalírovo vyznání, protože katolíci směřovali jinam než protestanté, nejoblíbenější byla Itálie.⁵⁶ Dalším podstatným důvodem pro podnikání kavalírských cest byla možnost navázat cenné kontakty, ať už se šlechtici, sběrateli, mecenáši nebo s umělci. Kavalírská cesta trvala různě dlouho, ale průměrem by mohly být dva roky.

Kavalírská cesta představovala obecně přijatý kulturní model, byla chápána jako rozšířené vyvrcholení vzdělávacího procesu mladého šlechtice. Stejně tak jako odjezd na kavalírskou cestu představoval zařazení do společnosti, tak případná absence na kavalírské cestě mladého šlechtice mohla znamenat vyloučení ze společnosti, či minimálně poukázání na špatnou finanční situaci rodiny, protože kavalírská cesta byla zpravidla velmi nákladná.

2.5.2. Kavalírská cesta Humprechta Jana a politická kariéra

V roce 1645, kdy nebyla třicetiletá válka ještě u konce, se vypravil Humprecht Jan na kavalírskou cestu do Itálie, Francie a španělského Nizozemí. Na kavalírské cestě pobyl téměř tři roky a jeho cesta přirozeně nemálo zatížila rodinou pokladnu.⁵⁷ Humprecht Jan se na své cestě seznámil s vysokou úrovní italské kultury a náboženského života, osvojil si italštinu. Přes Bolognu se vypravil do proslulého mariánského poutního místa Loreta, odtud roku 1646 odjel do Říma. V Římě se mladý šlechtic věnoval společenskému životu a náboženským slavnostem. Dále navštívil Neapol, Sienu, Florencii a v září 1646 se vydal s Rudolfem Rašínem přes Alpy do Francie. Od října do května 1648 pobýval v Paříži a následně se na přání matky vrátil přes Švýcarsko a Tyrolsko domů.⁵⁸

Po návratu ze své kavalírské cesty, tedy již v červenci 1648, utekl Humprecht Jan z Prahy před Švédy. Humprecht Jan směřoval do Benátek, znovu navštívil Florencii a

⁵⁵ Dvory byly nejpřitažlivější v Itálii, pravděpodobně kvůli jisté uvolněnosti poměrů zde. Nejobvyklejší trasa začínala v Benátkách a přes Padovu, Boloňu a Loreto vedla do Říma. Odtud se zajíždělo do Neapole, na cestě zpět potom Florencie, Milán a do Francie.

⁵⁶ HOJDA 1986, 216-239

⁵⁷ Kavalírská cesta byla typickým zakončením mladíkova dospívání, nutno říci, že na cestě Evropou se Humprecht Jan musel setkat s poněkud uvolněnějším prostředím, než bylo v této době v Čechách, Čechy pokračovaly v módě, jež sem přišla ze Španělska, ženy měly šaty upnuté a vidět jim byla pouze tvář a ruce od zápěstí k prstům, ale naproti tomu zejména cesta do Vlach nesla mnohé poznání, například uvolněné mravy žen. A tak kavalírská cesta, která měla mladíka připravit na život a měl například využít možnosti vzdělání na prestižních fakultách se změnila v jediný univerzální cíl přijet, poznat a vychutnat. Skvělé univerzitní vzdělání a proslulé architektonické památky zůstaly jen jednou stranou mince, více viz Marie Koldinská 2001, 117-119

⁵⁸ JURÍK 2010, 225

Řím, zchudlý a zklamán se vrátil v roce 1650 do Čech.⁵⁹ V roce 1650 se Humprecht Jan stal komořím arcivévody Leopolda Ignáce (budoucího císaře Leopolda I.) a následujícího roku se ujal rozsáhlé černínské domény, s níž byla spojena hraběcí hodnost.⁶⁰ Humprechta Jana pojilo s Leopoldem upřímné a důvěrné přátelství, které dokládají téměř tři stovky císařových italsky psaných dopisů českému aristokratovi. Toto přátelství se mu stalo osudové, protože v roce 1654 nečekaně zemřel mladý římskoněmecký král a budoucí císař Ferdinand IV. a v životě Humprechta Jana nastal zlom, protože arcivévoda Leopold se stal následníkem trůnu. A tak začala Černínova kariéra.⁶¹

Humprecht Jan zastával i roli jednoho z vyjednavců, když přišla v letech 1657-1658 na pořad dne Leopoldova volba římským králem. V letech 1660-1663 vykonával úřad vyslance habsburské monarchie v Benátkách. V Benátkách se Humprecht Jan zdržel 3 roky, učil se italsky, sbíral italské obrazy, hrál na kytaru, učil se tanci a studoval architekturu.⁶² Po návratu se mu však nepodařilo získat jednu z prestižních dvorských hodností ve Vídni, neboť jej vytlačili mocnější sokové. Přesto bylo Černínovi v dalších letech souzeno, aby nejednou vykonával delikátní funkci jakéhosi neformálního zprostředkovatele mezi „vládou a sněmovní společností českou“. Císař Leopold I. Černínovi plně důvěřoval, opakovaně ho zvolil svým zástupcem při sněmovních jednáních, a to zejména v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století. Tyto aktivity také vynesly Černínovi nejeden titul, takže před svou smrtí, v roce 1682, zastával úřady královského místodržícího a člena císařské tajné rady.⁶³

2.5.3. Strýc Heřman a dědictví

Humprecht Jan chtěl být původně kardinálem, ale na popud svého strýce vstoupil do dvorských služeb, kde jako komoří pečoval o prince Leopolda, pozdějšího císaře, o čemž je pojednáno výše. Strýc Heřman Černín z Chudenic hrál nejednou v životě Humprechta Jana významnou roli. Syn Zuzany Černínové měl velké štěstí – ačkoliv se jeho matka vdala do vedlejší rodové větve, která nebyla tolik majetná, tak její syn podědil vskutku významný majetek. Humprecht Jan převzal všechny ohromné statky po svém kmotrovi, prastrýci hraběti Heřmanovi, který zůstal bezdětný, ač byl třikrát ženatý.⁶⁴ Humprecht Jan

⁵⁹ JUŘÍK 2010, 225

⁶⁰ Vše se stalo zásluhou a přimlouvou Heřmana Černína.

⁶¹ JUŘÍK 2010, 226

⁶² JUŘÍK 2010, 226

⁶³ ČECHURA 2003, 24-26

⁶⁴ Humprecht Jan se při dědickém řízení musel vyrovnat s vdovou po Heřmanu Černínovi, což byla Sylvie Kateřina Caretto-Millesimo.

získal po strýci i hraběcí titul. Majetek mu odkázal jako fideikomis, což znamenalo, že majetek byl zajištěn pro rod ustanovením o jeho nezczitelnosti a o dědičné posloupnosti, jinými slovy se jednalo o svěřenský statek.⁶⁵ Mladému Humprechtovi Janovi bylo tehdy dvacet tři let. A tak tato rodová větev vstoupila s nabytým majetkem mezi tehdejší elitu. Humprecht Jan chtěl využít své nově nabyté jmění k uplatnění na císařském dvoře. Nutno říci, že majetek po jeho strýci byl značně zadlužen, ale Humprecht Jan své jmění před příbuznými uhájil a spravoval ho velmi dobře. Hrabě Humprecht Jan se věnoval správě statků, byl dobrý hospodář, a i přes své záliby v oblasti staveb a umění, které byly velmi nákladné, rozmnožil rodinné bohatství.

Ke svému panství přidal staré rodové sídlo v Chudenicích, kolébku Černínského rodu, a tak splnil vůli kšaftu svého prastrýce hraběte Heřmana a zařadil toto panství do rodového fideikomisu. Dále v blízkosti zámku v Kosmonosích koupil část pozemků a zvětšil tak panskou oboru, nedaleko Sobotky nechal vystavit zámek Humprecht, původně pro svou manželku, která ho ovšem nevyužívala. Nejpodstatnější a největší stavbou byl Černínský palác v Praze na Hradčanech, ve své době to byla největší stavba v Praze, dominantní a velkolepá.

2.5.4. Rodinný život

Co se týče jeho rodinného života, tak Zuzana Černínová doufala, že si její syn vybere manželku z řad české šlechty, tak se ale nestalo. Humprecht Jan se oženil s dvorní dámou císařovny Eleonory, která měla pověst nejkrásnější ženy, nezámožnou snědou Vlaškou, Dianou Marií z italského rodu Ippoliti di Gazoldo. Svatba proběhla 31. května 1652 na svatodušní pondělí, konala se ve Vídni. Na svatbu pozval více než sto lidí, z toho jen málo nejbližších přátel z Čech. Matka mu v dobré víře psala, koho má pozvat dále, ale Humprecht Jan odvětil, že všechny přátele a známe zváti nemůže, že nejsou finance a dále se bál pomluvy, že se svatba nese v příliš velké slávě. Rovněž poznamenal, že by někteří jeho příbuzní mohli být překážkou těm nejvzácnějším hostům. Syn Humprecht Jan psal matce i s prosbou o finanční výpomoc, žádal o sto tolarů, ale Zuzana Černínová finančně pomoci nemohla, tak mu darovala domácí stříbro, aby ho prodal. Dále posílala potraviny, kuchyňské nádobí a další, aby alespoň tak přispěla. Zuzana Černínová psala, že kvůli svému zdravotnímu stavu se svatby účastnit nemůže, Vídeň pro ni byla prý příliš vzdálena, ale tvrdilo se, že se nezúčastnila proto, že nesouhlasila se synovou volbou, tedy

⁶⁵ <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/fideikomis-fidejkomis>, vyhledáno 04.06.2017

vzít si cizinku. Postupem času manželka Humprechta Jana hledala cestu k Zuzaně Černínové, učila se dokonce česky a napsala jí česky dopis. Zuzana Černínová byla jako matka spokojená, že je její syn šťastný, což po svatbě byl, a vypadalo to, že manželství zůstane šťastné i nadále, jak píše „...mé rozkošné děti, zdraví a když se Vám všechno dobře a šťastně vede, a i to mne převelice v tom světě těší, že od mé nejmilejší paní dcerušky nercili jako paní nevěsty ale jako od mé vlastní dcery takovou lásku a náchylnost poznávám k sobě...“⁶⁶

Z manželství vzešli dva synové – Heřman Jakub a Tomáš Zacha. Manželství ale nebylo zcela ideální, Diana Marie se po roce 1666 přestěhovala do Itálie a v roce 1674 bylo manželství rozvedeno. Humprecht Jan žil celý život při dvoře, kde zastával významné funkce, v roce 1676 byl dokonce jmenován rytířem řádu Zlatého rouna. Celý život udržoval četnou korespondenci se svou matkou, byli si blízcí, v některých věcech i podobní. Stejně jako Zuzana Černínová byl Humprecht Jan velmi morální, což je pravděpodobně z důvodu vlivu náboženské výchovy, na kterou Zuzana Černínová dbala. Byl šlechtný a přímý jako ona. Hraběte Humprechta Jana na cestách oslovil barokní sloh a nákladné stavby, zajímal se ale i o hudbu a divadlo. V archivu v Jindřichově Hradci se našla jeho italsky psaná sbírka básní.

2.5.5. Odkaz Humprechta Jana Černína

Jeho odkazem je bezesporu Černínský palác, který je pevně spjat s jeho jménem. Nejvýznamnější a nejrozsáhlejší barokní palác Prahy dnes lemuje celou západní stranu Loretánského náměstí; jeho průčelí je 136 metrů dlouhé a dosahuje výšky až 32 metrů. Stavbu paláce na místě několika renesančních domů zahájil roku 1669 F. Caratti, později se na ní podíleli G. B. Alliprandi, F. M. Kaňka, A. M. Lurago, G. B. Maderna a další. Na výzdobě pracovali kameníci M. Allia, G. B. Allia a J. Santini-Eichel, štukatéri G. B. Cometa, T. Soldati, B. Spinetti, sochaři M. B. Braun, I. F. Platzer, K. J. Hiernle či F. O. a J. A. Quittainerové, malíři V. V. Rainer, D. E. Rossi, P. J. Brandl a S. Nosecký. Křídla paláce uzavírají dva dvory, k severní straně přiléhá rozlehlá francouzská zahrada s oranžerií, dvěma sallami terrenami a několika fontánami a kašnami.⁶⁷ V paláci byla po dokončení umístěna mj. proslulá černínská obrazárna a další sbírky.

⁶⁶ Dopisy/ č. 174.

⁶⁷ <http://www.kralovskacesta.cz/cs/prohlidka/objekty/cerninsky-palac.html>, vyhledáno 19.05.2017

Tento luxusní palác ale pravděpodobně nebyl Černínům přán, podle tradice se kvůli tomuto paláci rozkmotřil s Humprechtem Janem sám císař, protože se císaři zdál na hraběte příliš velkolepý,⁶⁸ nakonec, a to už je podloženo, se Černínové stavbou natolik zadlužili, že palác museli prodat a od roku 1777 nebyl trvale obydlen.⁶⁹ Humprecht Jan se dovršení díla nedočkal, zemřel dřív, než byla jeho milovaná stavba dostavěna.⁷⁰ Černínský palác přešel do majetku jeho syna Heřmana Jakuba.⁷¹

3. Svatba, křest, nemoc, smrt a pohřeb

Životní cyklus stejně nám i lidem, kteří žili v raném novověku, ovlivňuje životy. Nejdůležitější mezníky v životě člověka jsou svatba, narození nového potomka, nemoci, smrt a pohřeb a úseky života tak tyto mezníky dělí na přirozené etapy. Tyto mezníky jsou i nejčastějším předmětem dopisů Zuzany Černínové a jejího syna Humprechta Jana. Zuzana Černínová nikdy neopomene tyto situace zmínit ve vztahu ke své rodině, ale i ve vztahu ke svým příbuzným a přátelům. Život začíná narozením a končí smrtí, což platí pro šlechtice stejně jako pro posledního sluhu, a to se po staletí nemění. Rozdíl snad můžeme najít v tom, že všechny podstatné životní milníky jako svatba, narození, křtiny a pohřeb byly ritualizované tím více, v čím vyšší vrstvě se daná osoba, které se to týkalo, nacházela.

3.1. Svatba

„Manželství bylo v raném novověku považováno – na rozdíl od středověku s jeho důrazem na celibát a panenství – za ideální způsob života, k němuž měl směřovat každý člověk. Vstup do manželství byl proto velmi zásadním krokem v lidském životě, neboť se rozhodovalo o tom, jakým směrem se bude nadále vyvíjet osud jedince. Jednalo se o zcela klíčový okamžik, protože manželství byla až na ojedinělé výjimky nerozlučitelná a šlo tedy o celoživotní záležitost. Svatba byla navíc považována za stěžejní přechodový rituál, po jehož dokončení se muž i žena definitivně ocitli ve světě dospělých.“⁷²

⁶⁸ JURÍK 2010, 227

⁶⁹ Sloužil kulturním akcím, jako lazaret, chudinský útulek, byly tu i nájemní byty a dílny. Od roku 1851 patří palác státu; nejprve tu byla kasárna, od 30. let 20. století je palác sídlem ministerstvu zahraničí (adaptaci provedl v letech 1928–34 P. Janák). Interiéry jsou vybaveny dobovým nábytkem a uměleckými předměty (mj. cenná sbírka tapisérií). Pod terasou paláce se nacházejí pozůstatky křesťanského pohřebiště z 10. až 12. století, základy domů z 16. století i základy kruhové kaple sv. Matouše, vybudované v letech 1727–32 F. M. Kaňkou a zbořené v roce 1791.

⁷⁰ TRŠKA 1940, 25

⁷¹ HORYNA/ ZAHRADNÍK/ PREISS 2001, 27

⁷² KUBEŠ 2012, 239/ LENDEROVÁ a kol. 2009, 96-99

Důvody ke sňatku byly různé. Urozený muž, mimo samozřejmé potřeby nepřerušit koloběh událostí jako rození, dospívání, uzavírání manželství, plození potomků, zestárnutí a umírání, se chtěl dostat do světa dospělých. Chtěl mít také záruku, že jeho rod a odkaz bude pokračovat, což mohl zajistit pouze mužský dědic, rod s úctyhodnou minulostí si tak zajišťoval příznivou budoucnost. Aby mohl muž mít důstojného dědice, tak potřeboval vhodnou manželku. Nejvhodnější manželka byla žena z dobrého rodu, ideálně potom z rodiny titulárně vyšší, ač dle zemského práva muž „šlechtí“ ženu, nikoliv naopak.⁷³ Což znamená, že na ženu přechází titul muže, nikoli obráceně. Aby byla zachována společenská prestiž, tak bylo mezi partnery ideální, když byli sociálně rovnocenní. Pokud byla žena sociálně rovnocenná a zároveň finančně zabezpečená, tak to bylo velkou výhodou, šlechtic totiž mohl očekávat vysoké věno a mohl tak vylepšit své majetkové poměry. Ne vždy se ovšem podařilo, aby manželka splňovala všechna kritéria. „Bohatá vdova v letech mohla sice ženichovi přinést majetek, ale nebyla nejlepší partií na zplnění jeho dědiců. Sňatkem s cizinkou, jejíž rod se honosil vznešeným titulem, v Čechách méně významným, mohl zase aristokrat navýšit svůj symbolický kapitál a získat příbuzné v daleké zemi, ale pro jeho kariérní strategii by jistě měl větší význam sňatek s příbuznou některého vlivného císařského ministra. Všechny tyto strategie lze najít v prostředí české aristokracie.“⁷⁴ Například Humprecht Jan tím, že si vzal cizinku, neměl šanci vylepšit si své dvorské postavení.

Láska byla potom až na posledním místě, není vyloučeno, že se do sebe manželé zamilovali, ale šlo zde spíše o prestiž a majetek. Samotní snoubenci byli většinou seznámeni po předchozí domluvě rodičů. Tato praxe, zvláště u žen, byla typická. Za ženu právně rozhodoval muž, nejdříve otec a později manžel, k samostatnosti se žena mohla dostat až po případné smrti manžela. Žena byla ctěná nejdříve dle hodnosti svého otce a poté dle hodnosti svého manžela.⁷⁵ „Ženy neměly žádné právo volby své životní cesty a toto vyžadování slepé poslušnosti bylo odůvodněno tím, že přirozená povaha ženy vyžadovala ochranu rodiny, a právě provdáním pozbyla péče své původní rodiny a stala se součástí nové rodiny, kde byla pod ochranou manžela.“⁷⁶ Ačkoliv Obnovené zřízení

⁷³ KOZÁKOVÁ 1926, 17

⁷⁴ MAŤA 2004, 607

⁷⁵ KOLDINSKÁ 2001, 33

⁷⁶ KUBEŠ 2012, 239

zemské zakazovalo rodičům nutit své potomky do sňatku, tak zejména u dívek toto neplatilo, respektive se na to v plné míře nebral zřetel.⁷⁷

3.1.1. Změna sňatkové politiky

„Situace ohledně sňatkové politiky se mění po roce 1620, příčina je v titulární restrukturační české šlechtické společnosti, vznikají takzvaná „nová knížata“ z dědičných zemí, ještě donedávna to byli obyčejní pánové, nyní sebevědomá vrstva, která žádá přístup na říšský sněm a zároveň se chce začlenit do příbuzenských formací starobylých knížat. Dochází k masovému využívání sňatkové politiky z důvodu udržení a posílení společenského postavení ve šlechtické hierarchii. Výjimkou nebyli ani Černínové, kteří se spřiznili s italskými markýzi ze Savony (1633), z Gazolda (1652) a s belgickými markýzi z Westerloo (1717). O spřiznění s Gazoldy se postará dvacet čtyř letý Humprecht Jan Černín, který si bere Dianu Marii z italského rodu Ippoliti di Gazoldo.^{78,79}

„Majetkový rozměr býval při plánování sňatku zvažován mnohem důkladněji. Nešlo zde přitom jenom o otázku věna a protivěna, které měly podle zvyklostí zemského práva a podle detailních ustanovení té které svatební smlouvy zajistit materiální podmínky každé nevěsty v případě ovdovění.“⁸⁰ Šlo o případný další majetek, který mohla nevěsta mít a nebyl součástí věna. Při svatbě byla finanční stránka snoubenců na prvním místě.

„Průměrný sňatkový věk u šlechty sice dosud nikdo nespočítal, ale do prvního sňatku vstupovali muži většinou o něco málo starší než ženy – bývalo jim mezi dvaceti a třiceti lety, mívali po kavalířské cestě, ze které se vraceli, když dosáhli plnoletosti, a museli být aspoň nějak majetkově zabezpečeni. Ženy pak bývaly v principu o něco mladší, a když se poprvé vdávaly, bylo jim okolo dvaceti let. To ale neznamená, že by mezi manželky nemohly existovat i větší věkové rozdíly.“⁸¹ Věk nebyl překážkou zejména potom při vdávání nezletilých potomků, či příslibení svatby, která se mohla konat až za několik let. Již výše jsem zmínila, že ke svatbě byly dva zjevné důvody, a to dědic a majetek a pokud zůstaneme ještě u majetku, tak také nebylo výjimkou, že se šlechtici v jednom rodě brali mezi sebou, aby zachovali majetek v rodině. Praxe byla potom taková, že papež

⁷⁷ MAŤA 2004, 622

⁷⁸ Diana Marie z italského rodu Ippoliti di Gazoldo, v pramenech vystupuje jako markýza, její rod byl hraběcí.

⁷⁹ MAŤA 2004, 613

⁸⁰ KOZÁKOVÁ 1926, 17-39/ MAŤA 2004, 607

⁸¹ KUBEŠ 2012, 240

schvaloval manželství, kde byl vysoký stupeň příbuznosti, to ovšem tehdy nebylo překážkou a papež udával dispens poměrně běžně.

„Neměl by ale vzniknout dojem, že všechny svazky byly pouze plodem chladného kalkulu, protože pokud již nežili rodiče mladého šlechtice, často si vybíral manželku i podle svého, tj. sledoval kromě standardních požadavků také krásu dotyčné dámy a řídil se osobními sympatiemi. V této souvislosti se dokonce mluví o „lásce“ v moderním slova smyslu, tj. o citu, který doprovázel okouzlení, mládí a krásu, což potvrzují i starší šlechtici. Na druhou stranu je ale nutné podotknout, že pokud byl naživu šlechticův otec, mladík mohl na samostatnou volbu své nastávající většinou zapomenout.“⁸²

„Pokud si šlechtic a jeho rodina vybrali nevěstu, dostalo se ke slovu ritualizované chování a postupovalo se podle osvědčených tradic. Hlavními etapami svatebního rituálu byly výprosy, zásnuby, sepsání svatební smlouvy, vlastní svatba a konečně přínos. Ale vezměme to popořadě. Vyhlédnout si nevěstu ještě neznamenal, že ji pak šlechtic získal, protože i na straně ženy rozhodovala (pokud to tedy nebyla již vdova) většinou rodina v čele s rodiči a pokud již nebyli na světě, tak rozhodovali poručníci – tj. strýci, bratři apod.“⁸³ Nápadník tedy musel nejprve zjistit, jak se na jeho volbu budou dívat tito lidé. Mohl se jich zeptat sám ústně, nebo mohl jednat přes prostředníka, a to jsou ony zmíněné výprosy. Velké váhání ze strany dívky doprovázelo rozhodování v případě zájmu přebohatého Heřmana Jakuba Černína z Chudenic o Marii Josefu Slavatovou v roce 1686. Jeden zdroj blízký Slavatům o tom napsal: „...*věc něco drsněji šla, neb se slečna z počátku žádnou věcí k manželství resolvovati nechtěla. Až potom vážnými důvody přemožena, vůli svou urozeným rodičům odevzdala.*“⁸⁴

Vyplatit dceři věno bylo povinností jejích rodičů nebo poručníků, kteří se měli o jeho výši dohodnout s rodiči budoucího manžela ještě předtím, než bude sňatek stvrzen církví. Naopak povinností rodičů nebo poručníků syna byla zvážit, jestli je jejich rodinný majetek dostatečný, aby byli případně schopni nevěstu obvěnit v zákonem stanovené výši a době, což bylo do roka a do dne po uzavření sňatku. Výjimkou ohledně výše obvěnění byl sňatek vdovce s pannou. V takovém případě měl vdovec vyplatit nevěstě navíc dva

⁸² KUBEŠ 2012, 242-243

⁸³ Což mělo pro ženy i v podstatě ochranou funkci, na jedné straně žena nemohla rozhodnout o svém budoucím manželovi, na straně druhé se dostávala do pozice, kdy byla kořistí kvůli vysokému věnu, a tak její rodina mohla lépe rozpoznat nečestné úmysly nápadníka spíš než nezkušená mladá slečna.

⁸⁴ KUBEŠ 2012, 244

díly, což znamenalo trojnásobek výše jejího věna.⁸⁵ Ideální samozřejmě pro šlechtice a jeho rodinu bylo, když pak manžel se svou manželkou dlouho žil a přežil ji, protože pak získal ono věno a nemusel finančně moc tratit. Svatební smlouvy ale byly výhodnější pro ženy, resp. správně řečeno pro ženy, jež se staly vdovami. Právě na vdovy se především myslelo a zejména kvůli vdovám byly sepsovány svatební smlouvy. Nová rodina se totiž pak musela o vdovu postarat a zajistit jí důstojné životní podmínky. Proto manžel musel vždy věno pojistit (tzv. obvěnit) na svých statcích, od počátku 17. století se pak rozšířil zvyk ze sousední říše obdarovat po svatební noci novomanželku tzv. jitřním darem, dále se pak vdova měla těšit z jistého obnosu určeného na dopravní prostředky, dávala se jí roční apanáž, příspěvek na bydlení (resp. se jí určovalo, kde může bydlet) a případně další věci.⁸⁶

3.1.2. Svatební rituál

„Vlastní svatební obřad následoval již krátce po sepsání svatební smlouvy a konal se – až na výjimky – v domě nevěsty. Svatby mohly trvat jeden až několik dní, záleželo na sociálním postavení konkrétní rodiny, ale i na okolnostech (válka, mor, doba smutku apod.). Na jedné straně se tak vyskytují svatby, jež nepřitáhly tolik pozornosti, na druhé straně pak existují takové, které reflektovalo mnoho lidí a počty účastníků šly do stovek.

Pro katolíky stanovil povinnost uzavřít sňatek před knězem tehdy probíhající Tridentský koncil, luteráni však v této době také vyžadovali přítomnost kněze. Po církevním sezdaní vše pokračovalo hostinou a tancem. Teprve v pozdních nočních hodinách se novomanželé odebrali do společné ložnice, aby za účasti nejvznešenějších hostů prožili svatební noc. Zde je nutné podotknout, že žena musela vstupovat do svého prvního sňatku jako panna (u muže se panictví nevyžadovalo). Tato klauzule byla dokonce zakotvena přímo v českých zemských zřízeních: „*by která panna panenství svého nezachovala, a to se vpravdě shledalo, má konečně svůj díl a statek ... ztratiti*“. Jen výjimečně bylo toto pravidlo porušeno, důsledky pak ale byly pro dotyčnou slečnu velmi přísné. Pokud vše proběhlo v pořádku, tak druhý den v pokoji nevěstiny matky se pak předávaly všechny dary novomanželům. Společnost si pak prohlížela vystavené nevěstino věno a dary. Následovalo převléknutí a další hostina s tancem až do rána.⁸⁷

⁸⁵ MALÝ/ SLAVÍČKOVÁ/ SOUKUP/ SKŘEJPKOVÁ/ ŠOUŠA/ ŠOUŠA ml./ VOJTÍŠKOVÁ/ WOITSCHOVÁ 2013, 727

⁸⁶ KUBEŠ 2012, 245

⁸⁷ KUBEŠ 2012, 245-246

„Celý svatební rituál pak završoval tzv. přínos, jenž byl formálním uvedením nevěsty do rezidence ženicha. V předbělohorské době to byla poměrně náročná akce, protože šlechta pobývala z valné části na venkově, tzn. že se musela novomanželka s velkým doprovodem a slávou doprovodit z jednoho zámku na druhý, jenž ležel třeba i přes celé království. Uvítání v sídle ženicha pak také nebylo ponecháno náhodě a slavilo se, proto chvíli trvalo, než se vše řádně připravilo. Také proto někdy uplynul mezi svatbou a přínosem delší čas. V druhé polovině 17. století ve vídeňské dvorské společnosti či v zemské metropoli v Praze už probíhalo vše daleko jednodušeji – jednoho dne se konala svatba v paláci rodiny nevěsty a hned druhého dne proběhl přínos do domu, který patřil ženichovi.“⁸⁸

Po kýženém zasnoubení a následném sňatku se všechny aristokratické páry ocitly ve stejné situaci, byl zde prvořadý úkol zplození dědice rodového majetku. Očekávání vytoženého se mnohokrát naplnilo již první rok, ovšem vždy tomu tak nebylo a je nutno zmínit, že porod v raně novověké společnosti byl problematický. Ženy při porodu umíraly, dědicové taktéž. Také se mohlo stát, že se dědic prostě nenarodil.⁸⁹

„Pro jednotlivé aristokraty a jejich rodinná zázemí byl úspěšný sňatek východiskem společenského vzestupu a prostředkem k udržení aktuálních sociálních pozic. Neúspěšná sňatková strategie mohla naopak zapříčinit jejich oslabení, nebo dokonce ztrátu. Aristokratický sňatek měl tedy někdy stabilizující, jindy dynamizující účinek, ale vždy zůstával základním stavebním kamenem šlechtických příbuzenských formací, a ty představovaly z fundamentálních strukturujících prvků české aristokratické společnosti 16. a 17. století.“⁹⁰

3.1.3. Svatba Humprechta Jana Černína

Humprecht Jan si dlouho myslel na pannu Alžbětu Berkovou, ona opětovala jeho sympatie, a tak to vypadalo, že se bude chystat svatba. Panna Alžběta Berková byla z dobré rodiny, zámožná a krásná, ale osud tomu chtěl, že její macecha se k sňatku stavěla pasivně. Mladý Humprecht Jan zatím dostudoval práva a vzhledem k tomu, že se situace neměnila, tak jeho matka rozhodla, že se její syn vydá na kavalírskou cestu, aby nabyl zkušenosti, poznal jiný kraj a mrav a naučil se cizí jazyky. Současně se na kavalírskou cestu chystal mladý Rudolf Rašín z Ryzmburku, a tak Zuzana Černínová s matkou

⁸⁸ KUBEŠ 2012, 247

⁸⁹ KOLDINSKÁ 2001, 40

⁹⁰ MAŤA 2004, 619

mladého pana Rašína domluvily společnou cestu pro své syny. Doprovodem jim byli dva sluhové a jejich hofmistrem se stal Daniel Krištof Krásný z Palatinu, který na svých cestách nabyl již mnoho zkušeností. Mladí pánové vyjeli 14. října roku 1645 z Prahy přes Pasov do Vlašských Benátek.⁹¹

Nesly se ještě různé zvěsti o tom, jestli Humprecht Jan chtěl opravdu pannu Alžbětu Berkovou, či pannu Kuničku z Hodějova, se kterou měl být na jarmarku. Nakonec vznikla i teorie o tom, že Humprecht Jan se chtěl vydat duchovní cestou. Matka mu všechny tyto skutečnosti vypsalala do dopisů, ale Humprecht Jan se k tomu nevyjadřoval.⁹² Tušíme, proč tyto teorie vznikly, protože v tomto kontextu je dnešní doba příliš podobná ranému novověku. Jisté je, že Humprecht Jan si nevzal ani jednu ze zmíněných panen. Ty se provdaly poměrně krátce po jeho odjezdu. Humprecht Jan ani nenastoupil na duchovní dráhu. Oženil se až o necelých 7 let později.

3.1.4. Svatba Alžběty Johany a pana Myslíka

Svatební hody byly velmi slavné. Na svatbu přijelo četné panstvo a rytířstvo. Pan Zikmund Myslík dostal písemný pozdrav jeho bratra Jana Břetislava Myslíka z Hamburku, který z důvodu jiného náboženského vyznání musel také, jako většina šlechty, opustit zemi: *„Urozený a můj nejmilejší pane bratře! Pán Bůh rač Tebe ode všeho zlého chrániti, všecko nejlepšího dáti. Poněvadž jsi mi již tak dlouho dokonce nic nepsal, jináče mysliti nemohu, než že jsi na mne zapomenul, což mi velmi Těžké přichází. J. M. Julius Hendrych Saský tyto dni sem přijeti a o Tvém oženění mi povídati ráčil, to mne zase něco potěšilo; vinšuji Tobě k tomu božské požehnání, abyste spolu v lásce a svornosti dlouho živi býti a syny synův svých dočekati mohli. Pokud by v tom vůle boží byla, rád bych Vás spolu viděl a Tvou paní znal a také se jí dáti znal, nebyla by mně k tomu žádná cesta daleká ani obtížná. Prosím, můj bratře, nenechávej mne tak bez psaní o oznam mi způsob svůj i paní sestry naší. Já tak déle zde seděti nemíním, jsou nyní časové zlí a spěšní, nevíme, jak dlouho živi zůstaneme, vinšoval bych Vás před smrtí svou ještě jednou uhlídati. Jestliže mi však brzo nic nenapišeš, těžko se spolu do smrti shledáme, nebo povím-li pravdu, nežli bych od všech krevních přátel svých zde tak opuštěný zůstával, raději se někam daleko odeberu, nebo lehčeji mi přijde vzdálenost těla nežli*

⁹¹ JUŘÍK 2010, 225

⁹² Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 22-23

nedbalost mysli přátel mých snášeti. Sice chvála pánu Bohu zdrav jsem, On rač nám veselého spolu shledání popříti.“⁹³

„Věno Alžběty Johany čítalo deset tisíc kop míšenských, a ženich naproti tomu ji obvěnil „třetinu“ výše, jakž země za práva měla, totiž dvacet pět tisíc kop míšenských a nad věno z lásky jí přidal pět set kop, tak ze všeho učinilo třicet tisíc kop míšenských.“⁹⁴

3.2. Těhotenství

„Základním cílem manželství bylo přivést na svět potomky a řádně je vychovat. Pokud byli oba manželé zdraví, pak byla jen otázka času, kdy žena poprvé otěhotní. Protože v raném novověku nebyla známa žádná spolehlivá antikoncepce, kterou by tehdejší společnost z principu stejně nepoužívala, a protože tehdejší šlechtičny své děti nekojily, zakrátko po porodu už byly většinou opět těhotné. A tak to šlo pořád dokola – svět raně novověké šlechtičny ve věku cca dvaceti až čtyřiceti pěti lety byl světem permanentní gravidity, potratů a porodů, které neustále zhoršovaly jejich zdraví. V praxi to znamenalo, že šlechtičny rodily každý rok až rok a půl a některé dokázaly během dospělosti povít i dvacet potomků (dospělosti se však vždy dožilo jen asi jedna třetina až jedna polovina dětí).“⁹⁵

„Od zjištění otěhotnění byla žena vnímána jako někdo, kdo se ocitl v trvalém ohrožení. Těhotenství bylo opředeno množstvím pověr a předsudků, v jejímž základu byl požadavek na udržení plodu a jeho řádný vývoj v matčině těle. Mateřství, pokud bylo naplněním manželského svazku, bylo většinou chápáno jako posvátný a požehnaný stav. Ohleduplnost a šetrnost k těhotné ženě byla ovšem zatížena rodovými, sociálními a kulturními omezeními. Tak, jako jiné oblasti související se sexualitou, bylo i těhotenství tabuizováno. Po celé období svého těhotenství byla žena nucena respektovat mnoho zákazů a příkazů, jejichž dominujícím cílem bylo především zajistit úspěšný porod zdravého dítěte.“⁹⁶

Situace pro ženu, která byla těhotná, byla složitá. Nejhorší ovšem bylo, pokud žena otěhotněla mimo manželský stav. „Společenský status ženy mimomanželským těhotenstvím a následným porodem rapidně klesal, což se mohlo odrazit v přístupu k dítěti

⁹³ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 18-19

⁹⁴ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 18

⁹⁵ KUBEŠ 2012, 249

⁹⁶ NAVRÁTILOVÁ 2004, 35-36

a péči o něj. Tíživá hmotná situace zhoršovala úroveň výživy matky a dítěte v době kojení i později. Vliv na úmrtnost dětí měla také osobnostní nezralost matky, její nezodpovědný postoj k nechtěnému těhotenství i dítěti.⁹⁷

„Vyčlenění těhotné z platných norem každodennosti umocňovalo její plnou odpovědnost za nový život, neboť právě na ní spočívala vina za narození tělesně či duševně postiženého nebo mrtvého dítěte.“⁹⁸

3.3. Nemoci

Obavy z vlastních i cizích nemocí nevyvolávaly jen trpké smíření, ale lidé se samozřejmě snažili choroby zbavit, způsoby byly různě alternativní. Šlechtici svěřili péči lékařům, jezdili do lázní, kde nacházeli úlevu a relaxaci. Mezi typické léčebné postupy patřily klystýry, pouštění žilou. Mezi lázeňské metody potom patřila pravidelná koupel a pitná kúra. Poddaní důvěřovali nepřilíš oficiálnímu lékařskému postupu, tedy kořenářkám, a dali na různé „babské rady“. Pravděpodobně již z toho důvodu, že to bylo významně levnější.⁹⁹

Pokud vstoupila do života lidí nemoc, potom to bylo obtížné, ale pokud onemocnělo dítě, situace byla ještě těžší. Zvláště tehdy, pokud se nemoc nepodařilo vyléčit a ze světa odešlo již starší dítě, na které byli rodiče již zvyklí. Ztráta staršího dítěte byla daleko větší. Obecně panoval velký strach rodičů, že jejich dítě dostane nemoc, velmi nebezpečné byly již zmíněné neštovice, tedy černé (pravé) neštovice. Z dopisů Zuzany Černínové je patrné, jak zoufalá tato nemoc byla: *„Já, děkuji Pánu Bohu, s mým nejmilejším synem Heřmanem jsem zdráva, než má roztomilá vnučka Zuzrička hrubě velice nemocna jest na neštovice, tak jich mnoho má, že vypravití nelze, a některé jsou jiné než Heřmanovy, nerostly do čtvrtého dne nic dokonce. Rozstonala se 12. Octobris. Před včerejškem jsem již já i jiné odtušily a nemyslili jsme žádný, aby rána dočkala, nebo již ani od chůvy nemohla pít. Potom jsem jí dávala perlovou vodu a kozí mléko, bylo jí lépe. Ani za peníz není k sobě podobna, tak škaredá, nebo má na celým obličejí, že špendlíkem, kde dotknouti není, neštovic.“*¹⁰⁰ Další dětská nemoc byla tzv. „červená nemoc“ – spála. Kronikáři připisovali zvýšený výskyt spály řádění moru, vzhledem k nižší úmrtnosti

⁹⁷ SKALICKÁ 2011, 34

⁹⁸ NAVRÁTILOVÁ 2004, 40

⁹⁹ KOLDINSKÁ 2001, 146

¹⁰⁰ Korespondence I./ č. X.

používali výraz „přímoří“ nebo „přímorek“.¹⁰¹ U dospělých jedinců byl potom největším „strašákem“ již zmíněný mor. Morové epidemie, které se opakovaly v krátkých časových intervalech, byly problémem jednak z důvodu případné nákazy, ale také z důvodu všeobecné úzkosti a strachu před touto nemocí. Šlechtici té doby často měli jistou melancholickou nemoc, respektive úzkostné pocity, iracionální strach apod. Strach z moru tomuto jenom přispíval. „Černá smrt“, jak byl mor označován, dokázal v životě aristokratů udělat významné změny, převrátil rytmus každodenního života. Aristokraté opouštěli zamořené město a prchali na venkov či na své jiné statky, aby se nákaze vyhnuli. Snad ještě více než mor samotný šlechtice děsila představa, že pokud morem onemocní a následně zemřou, tak nebude možné vykonat základní pohřební rituály a člověk bude pohřben bez patřičných náležitostí, protože v době šíření moru se pohřbívalo rychle, aby se zabránilo dalšímu šíření.¹⁰²

Dále se lidé obávali nemocí jako psotník, úbytě, zimnice, chrlení, jak se těmto, převážně infekčním nemocem, nepřesně říkalo. Infekčními nemocemi bylo způsobeno dvě třetiny až tři čtvrtiny všech úmrtí.¹⁰³ Ale ne pouze na infekční nemoci se umíralo, v dalším z dopisů Zuzany Černínové se dočteme o smrti z důvodu močových kamenů *„Nového tak nic mnoho není, kromě těžkostí, soužení a naříkání, též že jest generál Gallas umřel,¹⁰⁴ praví na kámen, že jest s odpuštěním v měchýři měl kámen velký, špičatý a ten že jest měchýř probodl, ihned že umřel; jaksi mistrně jmenují, kdo zase generálem bude.“*¹⁰⁵

V dopisech Zuzany Černínové se můžeme i dočíst, co aktuálně trápilo za nemoc ji, v jednom ze svých dopisů píše: *„Ty jen, můj nejmilejší dítě, zdráv byl, já jsem v životě, chvála Pánu Bohu, zdráva, než tak mne ta bídná růže trápí, na jedné noze mi se schová, na druhý vyvrže, již opět 8 neděl mám tak trápení, ale chodím, chvála Pánu Bohu, přece, i do kostela jezdím. K tomu mám tak velikou starost o mou nejmilejší Bětušku, že tak přeced' hrubě, těžce stůně na hlavní nemoc.“*¹⁰⁶ *Moc boží jest veliká, ale, lidsky mluvíc, nelze, aby*

¹⁰¹ SKALICKÁ 2011, 20

¹⁰² KOLDINSKÁ 2001, 146-147

¹⁰³ SKALICKÁ 2011, 19

¹⁰⁴ Matyáš hrabě Gallas, známý, povětšinou však málo úspěšný císařský generál z dob třicetileté války, zemřel ve Vídni 25. dubna 1647 ve věku 63 let.

¹⁰⁵ Korespondence I./ č. LIII.

¹⁰⁶ Růže = nebezpečné akutní infekční povrchové onemocnění kůže

*z té nemoci vyšla, nebo má právě tu těžkou uherskou nemoc, nic spáti ani jísti nemůže, k tomu tak hrubý prým.*¹⁰⁷ ¹⁰⁸

Pokud už se lidem vyhnuly různé choroby a došli až svého stáří, což bylo daleko dříve, než pro nás znamená stáří dnes, tak pravděpodobně stejně přišly nemoci, které přetnuly životní pout'. Pokud ne nemoci, tak člověka sužoval strach z neznáma, ze smrti, a i ze situace, která nastane po jeho smrti. Člověk se snažil zaopatřit všechny náležitosti pozemské, aby po jeho smrti nebyly hádky o dědictví a tak dále. Pozůstalí potom přistupovali ke smrti až nezvykle odevzdaně, protože vše bylo vůlí Boha – stejně i odchod člověka – a lidé to tak chápali.

3.4. Smrt

„Jen málokterá z klíčových chvil životního cyklu aristokrata raného novověku získala tak vyhraněnou a ritualizovanou podobu jako právě okamžik umírání. Symbolické završení pozemské pouti, otevírající brány k životu věčnému, se už v hlubokém středověku vyvinulo v obřad s nezpochybnitelným skrytým i zjevným významem.“¹⁰⁹

Otázkou je, jak vlastně lidé v první polovině 17. století brali smrt. „Smrt neměla vždy stejnou důležitost – v dějinách se vyskytují období, kdy se zřetelně zvětšuje strach ze smrti.“¹¹⁰ Vše je o jistém vývoji a i smrt – pohled na ní se v dějinách měnil. V raně novověké společnosti bylo umírání pro většinu lidí něčím, s čím se setkávali v každodenním životě.¹¹¹ Ve spojitosti se smrtí samotnou se vyvíjely pohřební rituály, ale také období před a po smrti člověka. Je i známo, že lidé se na smrt připravovali, jeden z nedůležitějších textů, který se zabývá tématem přípravy na smrt, jsou knihy o dobrém umírání. Jednu z knih už v 16. století napsal Erasmus Rotterdamský. „Hlavní snahou těchto naučení bylo dojít k dobré smrti skrze dobrý život. Umění zemřít tak bylo nahrazeno uměním žít.“¹¹² Záleželo ovšem i na tom, kdy člověk zemřel. Byl rozdíl, jestli zemřelo dítě či dospělý jedinec a samozřejmě záleželo i na tom, jak ke smrti došlo. „K životu českého aristokrata renesanční i raně barokní epochy patřila určitá pravděpodobnost skonu na bitevním poli, třicetiletá válka v 17. století skýtala k takovému způsobu smrti dostatek možností. Snaha o zachování ritualizovaného umírání alespoň

¹⁰⁷ Prým = angína

¹⁰⁸ Korespondence I./ č. XX.

¹⁰⁹ KOLDINSKÁ 2001, 175

¹¹⁰ HOLÝ/ MIKULEC 2007, 7

¹¹¹ DÜLMEN 1999, 224

¹¹² HOLÝ/ MIKULEC 2007, 8

v jeho nejzákladnějších rysech se nepomíjela ani uprostřed bitvy. Ke slovu se dostávali duchovní, kteří objížděli bojiště a snažili se umírajícím ulehčit jejich poslední hodinku alespoň slovem útěchy a modlitbou. Jejich péče s sebou nesla samozřejmě i riziko smrti jich samotných.¹¹³

„V souvislosti s raným novověkem mluvíme tedy o fenoménu „dobré smrti“. Ideál „dobré smrti“ byl takřka všudypřítomný, jako takový vstupoval na místa přinejmenším neobvyklá – dokonce i na popraviště, natolik to bylo důležité. Ideálem bylo vůbec dosáhnout „dobré smrti“, tj. nezemřít třeba nečekaně při nehodě na lovu, nebo jako oběť moru. Taková smrt byla pro člověka raného novověku nečestná, protože mu neumožnila správně a podle všech pravidel zemřít. „Dobrá smrt“ vyžadovala zemřít pomalu, duchovně i organizačně připraven, tj. za asistence kněze zvládnout poslední potřebné duchovní úkony (zejména zpověď a svaté přijímání).“¹¹⁴ I zde byl rozdíl mezi katolíky a evangelíky, zatímco katolíkům se v některých případech zjevoval Ježíš Kristus, Panna Maria či světci (zpravidla jejich patroni), tak jeden evangelík údajně viděl Martina Luthera. Tato dochovaná zpráva o údajné vizi je spíše výjimečná, mezi konfesemi existovalo mnohem více podobností než odlišností.¹¹⁵

Dále bylo třeba mít i sepsanou závěť, požadovalo se i zesnout v kruhu rodiny ve vlastním sídle. Loučení s příbuzenstvem, tedy především s manželem či manželkou a s dětmi, vyznívalo jako poslední stvrzení rodinné harmonie, kterou chtěl dát umírající najevo své křesťanské zásady. Starost o poddané byla pak výrazem naplnění ideálu laskavého pána a dobrého člověka.¹¹⁶ „K dobré smrti patřilo i včasné vyřízení pozemských záležitostí, mezi nimiž se dbalo zejména na rozdělení majetku a zaopatření nezletilých vhodnými poručníky. Obojí se dalo zvládnout sepsáním testamentu.“¹¹⁷ „Snaha nezemřít dříve, dokud člověk neuvedl do pořádku své majetkové záležitosti, představovala přinejmenším v západoevropském prostředí obecný model chování a vyskytovala se v nejrůznějších dobách a prostředích. Pro nejednoho z dědiců se pak získání majetku zemřelého mohlo stát zásadním mezníkem v životě a v kariéře.“¹¹⁸

¹¹³ KOLDINSKÁ 2001, 183

¹¹⁴ KUBEŠ 2012, 257/ KOLDINSKÁ 2001, 177-178

¹¹⁵ KOLDINSKÁ 2001, 177

¹¹⁶ KOLDINSKÁ 2001, 178

¹¹⁷ KUBEŠ 2012, 258/ KOLDINSKÁ 2001, 177-178

¹¹⁸ KOLDINSKÁ 2001, 178

Takovým příkladem se právě stal Humprecht Jan Černín, který z druhé rodové větve zdědil významný majetek po Heřmanu Černínovi.

3.4.1. Smrt dítěte, rituál narození, potrat

Dětská úmrtnost byla velmi častá, ženy měly problém již na začátku – tedy vůbec dítě donosit. Matka i dítě byly nejdříve ohroženi potratem a poté porodem. Opět v dopisech Zuzany Černínové a Humprechta Jana Černína nalezneme několik zmínek o potratech a úmrtích při porodech rodiny či příbuzných. Stát se také mohlo, že před porodem, tedy ve vysokém stupni těhotenství, zemřela matka a lékaři se pokoušeli zachránit nenarozené dítě císařským řezem. Nutno říci, že jsou dochované zmínky o zdařilé záchraně dítěte, ovšem netýká se přímo Černínského rodu v období první poloviny 17. století, což je můj okruh bádání.

V období raného novověku stále hovoříme o velké dětské úmrtnosti, ačkoliv se snaha o zachování dětského života zvyšuje, v porovnání se středověkem. Josef Petráň se přiklání k názoru, že v období raného novověku v českomoravském šlechtickém prostředí v období od těhotenství do prvního týdne po porodu umíralo asi deset procent dětí. Do jednoho roku života zemřelo dalších dvacet pět procent dětí a patnáctin se dožilo jen necelých padesát procent dětí. Důvody byly různé, ale jistě můžeme zařadit špatnou hygienu, špatné složení potravy a neuspokojivý stav kojných.¹¹⁹ „Zármutek nad smrtí dítěte patřil i v období raného novověku mezi základní lidské pocity, avšak jeho intenzita nemusela být vždy stejná. V první řadě se tyto pocity odvíjely od stáří dítěte, které zemřelo, zda se vůbec stihlo narodit. Velmi traumatické bylo, pokud nastávající matka potratila. S potraty se tehdejší společnost setkávala až překvapivě často. Snad právě proto byl samovolný potrat vnímán jako jedna z forem neplodnosti či jako krajně nepříjemná zdravotní komplikace, nikoli jako opravdová smrt dosud nenarozeného potomka. Zůstává těžko rozřešitelnou otázkou, zda podobně pragmatický postoj zaujímal šlechtická společnost i k potratům uměle vyvolaným. Můžeme se odůvodněně domnívat, že k nim docházelo přinejmenším z potřeby zbavit se nechtěných následků mimomanželských styků. Osoby jakkoli zúčastněné na těchto praktikách však měly řadu dobrých důvodů, aby se o jejich počínání nedochovala žádná svědectví. Dopustil-li by se podobného skutku

¹¹⁹ KRÁL 2004, 144

někdo z poddaných, hrozily mu drastické tresty, provázející známé a nepříliš úspěšné snahy o „sociální ukázněvání“.¹²⁰

3.4.2. Křest jako mezník a církevní svátky

„Pokud ze světa odešlo novorozeně, bylo dále rozhodující, zda stačilo projít křtem. Zatímco smrt nepokřtěného dítěte byla považována za obrovskou tragédii, hlavně pro dítě samé, úmrtí pokřtěného novorozence nebylo vnímáno a prožíváno s takovou bolestí a zármutkem.“¹²¹ Například porodní báby disponovaly pravomocí dočasně pokřtít dítě, jehož naděje na přežití byly mizivé, právě z důvodu, aby se dítě vyhnulo věčnému zatracení.¹²² Pokud se nestihlo dítě pokřtít, tak záleželo na náboženské příslušnosti. „Dle katolíků se takové dítě dostane do *Limbum infantum*, tj. místo před peklem, kde jsou nepokřtěné děti navždy zatraceny, ale evangelíci doufali, že takové dítě nakonec dojde spasení, a to *modo extraordinario*, zvláštním způsobem.“¹²³ „U šlechticů byly pocity nad ztrátou dítěte zmírněné tím, že je hned po narození posílaly ke kojným a nevytvořily si tak silnou citovou vazbu.“¹²⁴ Zuzana Černínová v jednom ze svých dopisů napsala: „*To děvčátko jim umřelo na neštovice, včera týden jest pochováno u svatého Petra, ne přílišná žalost pro ně, čistý andělíčku ku Pánu Bohu.*“¹²⁵

Křest byl tedy prvním okamžikem kontaktu dítěte s církví. Co se dělo dále, tak to záleželo na prostředí, kam dítě patřilo. Pokud to bylo evangelické prostředí, potom se upřednostňovalo zapojení dítěte do církevního života v co nejranějším věku. Pokud se jednalo o katolické prostředí, tak se přiklánělo k opačnému názoru. Jakmile potom šlechtické dítě překročilo pomyslnou hranici mezi dětstvím a dospělostí, tak jej čekal život formovaný pravidelným rytmem církevním svátků. Nejvýznamnější svátky byly Velikonoce a Vánoce. Faktem je, že v prvních desetiletích 17. století se sice prohlubovalo a individualizovalo chápání víry, ale prosazovalo se spíše demonstrování víry před veřejností, řešilo se, jak šlechtic víru ukazuje. Náklonnost k víře mohly symbolizovat například skvostné růžence katolických aristokratek. Čili šlo spíše o reprezentaci než o pochopení víry pravé.¹²⁶

¹²⁰ KOLDINSKÁ 2001, 190

¹²¹ LENDEROVÁ/ kol. 2002, 106

¹²² DELUMEAU 1998, 300-310

¹²³ MEGANDR 1620/ LENDEROVÁ/ kol. 2002, 106

¹²⁴ LENDEROVÁ/ kol. 2002, 106

¹²⁵ Korespondence I./ č. LXX. / BŮŽEK/ KRÁL 2007, 19

¹²⁶ KOLDINSKÁ 2001, 168-169

3.4.3. Smrt dospělého potomka

Více emotivní byla smrt dospělého potomka. Když v roce 1645 sdělovala Zuzana Černínová svému synovi Humprechtovi Janovi smutnou zprávu o úmrtí jeho sestry, tak byla velmi zarmoucená, ale tím, že byla hluboce věřící, tak z dopisu vyznívá i jisté smíření s tím, co Bůh učinil. „*Mé nejmilejší dítě! Pro Boha tě prosím, nestýskej sobě nad její smrtí, vůle Boží se s ní vykonala, jak se Pánu Bohu líbilo, tak se stalo.*“¹²⁷ Ač byla smrt samozřejmě tragickou událostí, tak se s ní lidé vyrovnávali poměrně dobře, protože vše je vůlí Boží, a tak se stalo nejlépe, jak mělo. Snad ještě více než smrt dcery byla bolestivá a nebezpečná smrt syna. Sama Zuzana Černínová se až přehnaně zajímala o zdravotní stav svého syna Humprechta Jana, čímž začínala každý ze svých dopisů a vzhledem k tomu, že již byla vdovou, tak by pro ni smrt syna měla velmi špatné následky i co se týče sociálního postavení a finančního zajištění. Ač nezlehčujeme starost o syna jako takového, tak tato situace pro ni musela být právě z ekonomického hlediska velmi složitá. Obecně šlechtičny, které se staly vdovami a neměly mužské potomky, nebyly v jednoduché situaci. Ačkoliv pokud se žena stala vdovou, neměla již žádné poručníky a stala se samostatnou téměř jako muž, což bylo zakotveno ve Všehrdu.¹²⁸

3.4.4. Smrt Humprechta Jana Černína z Chudenic

Hrabě Humprecht Jan zemřel 3. března roku 1682 v padesáti čtyřech letech v kosmonoském zámku. Jeho tělo bylo převezeno a pohřbeno v kapli sv. Zikmunda v chrámu sv. Víta. Jeho manželka, Marie Diana, ho přežila o 5 let, zemřela 22. září 1687. Něčím jako jeho památkem nám dnes je monumentální Černínský palác, který nechal postavit.

3.4.5. Smrt šlechtice a zajištění šlechtičny

„Umírající šlechtic či šlechtična prožívali v ideálním případě svou poslední hodinku v kruhu rodiny, mnohdy i v přítomnosti několika blízkých osob z řad služebnictva. Katolík se vyzpovídal a poté přijal svátost oltářní a poslední pomazání, evangelík se v přítomnosti duchovního oddával modlitbám. Dokonávající se rovněž rozloučil s příbuznými a přáteli. Někomu z nich zároveň přenechal starost o další osud svého služebnictva, často jej i pověřil hmotným zabezpečením přestárlým sloužících. Nato tiše zesnul, dramatická a bolestná agónie k ideálu „dobré smrti“ patřila nanejvýš v podobě

¹²⁷ Korespondence I./ č. XXI.

¹²⁸ KOZÁKOVÁ 1926

jakési poslední zkoušky v níž měl umírající úspěšně obstát. Zpravidla přitom odříkával modlitbu a v sepjatých rukou třimal krucifix nebo zapálenou svíci. Archetyp „dobré smrti“ tak byl ve všech podstatných rysech naplněn a rituálu, jemuž renesanční šlechtic podřizoval své chování v zásadních i v nepodstatných okamžicích života, bylo učiněno zadost i při této poslední příležitosti.“¹²⁹

3.4.6. Smrt Jana Černína

Smrt svého manžela, Jana Černína, prožívala Zuzana Černínová opravdu těžce, svědčí o tom jeden z dopisů, kde píše: „*Před Vaší Milostí přežalostivě se zarmouceným srdcem a s pláčem tajiti nemohu, kterak Pán Bůh všemohoucí mě tím největším zármutkem navštívit, s mým nejmilejším panem manželem rozloučiti, jej prostředkem smrti z tohoto světa pojíti a povolati a mě s mými dítkami v tom největším zármutku a sirobě pozůstávati ráčil.*“¹³⁰

„Jan Černín byl pochován ve filiálním kostele sv. Markéty na Radetíně. Po stranách náhrobku nahoře vpravo srdce s třemi plameny, nad nímž křížek a latinský nápis „Ježíš Kristus spasitel“, po levé straně srdce s nápisem „Maria“, dole na pravé straně umrlčí hlava a na levé sutky spočívající na kostech křížem položených. Nad kamenem vyrytý nápis „Léta Páně 1642 v sobotu po obětování panny Marie jinak 22. listopadu život svůj dokonal a usnul v Pánu urozený pán, pan Jan starší Černín z Chudenic na Radetíně, Choustníku, Pacově, Mitrovicích a Kostomlatech, maje věku svého čtyřicet pět let, 4 měsíce a 5 dní. Jehož tělo v tomto chrámu Páně odpočívá a veselého z mrtvých vzkříšení očekává s rodiči svýma milýma a s dítkami.“¹³¹

Když zemřel Jan Černín z Chudenic, tak na Zuzaně Černínové zůstala správa jejich majetku – oč větší starost, že se tak stalo na prahu třicetiletého konfliktu. Zuzana Černínová se musela starat o majetek, který se za dobu jejich manželství značně zvětšil. Šlo o majetek Jana Černína, o majetek Zuzany Černínové (který přinesla věnem), dále o majetek, který zdědila po příbuzných, a nakonec o majetek, který společně s Janem Černínem pořídili.

Obecně smrt manžela stavěla šlechtičny – vdovy do obtížné situace, ať už sociální nebo ekonomické. Avšak platilo, že čím vyšší společenské postavení dotyčné vdovy bylo,

¹²⁹ KOLDINSKÁ 2001, 175-176

¹³⁰ Staré písemné památky/ č. 275

¹³¹ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 20

tím méně měla starostí ohledně svého zajištění. A pokud se stala poručnicí svých dětí, tak se jí dostalo i jistých práv a svobody, ke které by se manželka šlechtice dostala jen stěží.¹³²

3.4.7. Smrt šlechtičny

Naproti tomu smrt ženy, jakkoliv tragicky byla vnímána, nevyžadovala tolik pozornosti celé společnosti, byla uzavřeným rodinným setkáním s nejbližším okruhem přátel. Až na výjimky, které představovaly funerální slavnosti žen, jež měly ve stavovské společnosti zvláštní postavení, neplnila smuteční slavnost u žen reprezentativní funkce a jejím prvotním úkolem byla „poslední služba“ zemřelé, tj. uložení mrtvého těla k poslednímu odpočinku do rodinné hrobky. V některých případech se smutečního obřadu z rozličných důvodů nezúčastnili dokonce ani nejbližší příbuzní.¹³³

3.4.8. Smrt Zuzany Černínové

V roce 1645 se byla Zuzana Černínová nucena uchýlit, pod tíhou válečných událostí, do Prahy, kde pobývala celé 4 roky. Ke stáru se opět mohla vrátit na Radenín, kde také ve věku padesáti tří let 22. února 1654 zemřela a pohřbena byla po boku svého manžela v kostele v Radetíně. Na její hrob byl položen mramorový kámen se znakem Hometů a s nápisem v latině: „Zde odpočívá vysoce urozená paní, paní Zuzana Černínová, rozena Homutovna z Harasova, paní na Radetíně, Choustníku, Mitrovicích a Kostomlatech. Zemřela 22. února 1654.“¹³⁴

Dědicové, bratři Humprecht a Heřman, si rozdělili statky po své matce, rozdělili se o některé svršky se sestrou paní Evou Kapounovou a neteří slečnou Zuzanou Myslíkovou, která byla dosud nezletilá.¹³⁵

3.4.9. Závět'

„Šlechtické testamentsy se vyznačovaly ustálenou formou, která byla narušena pouze v krajních situacích – při sepisování či diktování závěti v posledních okamžicích života. Dodržením všech předepsaných a očekávaných ustanovení se testátor snažil zajistit svému poslednímu pořízení co nejlepší vyhlídky na vyplnění. Šlechtický testament byl právním dokumentem, který obsahoval tradiční části typické pro listiny. V ideální

¹³² KRÁL 2004, 156

¹³³ KUBEŠ 2012, 260

¹³⁴ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 41

¹³⁵ Dopisy/ Ze života Zuzany Černínové, 41

strukturu testamentu však nemusely být zastoupeny všechny části, popřípadě se mohly objevit v jiném pořadí.¹³⁶

„Testamenty ve většině případů začínaly invokací. Uvedení testamentu vzýváním božího jména odlišuje poslední vůle od jiných právních dokumentů. Obrácení boží pozornosti na sepisovaný testament zaručovala, že ustanovení závěti budou platná na zemi i v nebi. Invokace měla bez rozdílu vyznání testátorů – až na malé výjimky, charakteristické spíše pro dobu okolo poloviny 16. století, zpravidla podobu krátké trinitární modlitby.“¹³⁷

„Prostřednictvím testamentu vyjadřoval člověk svou poslední vůli. K určení, čím vůle má být vyplněna, sloužily věty následující hned za invokací. Testátoři se slovy – „*Já, N.N., znám činím tímto listem a kšaftem svým před každým jedním obzvláště i také všem vůbec, kdež kdokoli čten nebo čtoucí slyšen bude*“ - přihlašovali k obsahu kšaftovního listu.“ Součástí sebeidentifikace byl podle dobových zvyklostí vedle jména predikátu šlechtice i domicil. Pokud testátor nevlastnil pozemkový majetek, nejčastěji uváděl místo, kde právě pobýval. Šlechtici při sepisování závěti zpravidla používali celý titul, tj. vyjmenovali veškeré úřady a místa, která zastávali, což mělo bezpochyby přispět k vážnosti celého právního úkonu. Zvuk a důstojnost titulu zaručovala do budoucna lepší ochranu testamentu a svou roli sehrála i při vpisování do desek zemských.“¹³⁸

„Důležitým motivem sepsání závěti byla starost o rodinné vztahy po smrti testátora. Touha po majetku totiž často rozdělila příslušníky rodiny či rodu, učinila z nich nepřátele a ohrožovala samotnou existenci rodiny.“¹³⁹

3.5. Pohřeb

„Pohřeb aristokrata, který zastával politické funkce ve správě země, nebyl nikdy pouze soukromým rodinným rozloučením, ale spíše stál na pomezí rodinných a veřejných slavností.“¹⁴⁰ Ve středověku nebylo obvyklé se nechat pohřbít mimo své statky, pohřeb v Praze byl luxusem, který byl spíše výjimečný. Ovšem v druhé polovině 17. století zaznamenáváme změnu a nejvýznamnější šlechtické rodiny se nechávají pohřbívat

¹³⁶ KRÁL 2004, 93

¹³⁷ KRÁL 2004, 94

¹³⁸ KRÁL 2004, 95-96

¹³⁹ KRÁL 2004, 104

¹⁴⁰ KUBEŠ 2012, 259

v Praze, Černínové mezi ně patří.¹⁴¹ Jako místo svého posledního odpočinku si zvolili metropolitní chrám sv. Víta, kapli sv. Zikmunda tzv. Černínskou. „Tato kaple je největší otevřenou kaplí katedrály. Současný barokní oltář stojí na místě původního zlatého oltáře, který byl pýchou Karla IV. a zmizel ve válkách se Švédy. Zakrývá rovněž nástěnné výjevy ze života sv. Zikmunda, jehož ostatky pro katedrálu získal právě císař Karel.“¹⁴² Právě zde najdeme i ostatky Humprechta Jana Černína, ale jeho srdce je uloženo v kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi v Černínské kapli.¹⁴³

3.5.1. Místo posledního odpočinku

„Pokud hledáme místo odpočinku, tak na tomto místě je nutné podotknout, že v praxi většinou nebyli členové šlechtických rodin pochováni jen do jediné společné hrobky, protože každý z nich míval pro cílenou reprezentaci rodiny odlišný význam. Zejména manželky a nedospělé děti, které zemřely mimo místo, kde se nacházela hrobka, nebyly nikam převáženy. Pro jejich poslední odpočinek vybral pán domu často méně reprezentativní pozice ve svatostáncích ležících nedaleko od místa jejich skonu.“¹⁴⁴

3.5.2. Organizace pohřbů

„Organizace pohřbů se vždy ujímali dědicové většinou z řad nejbližších příbuzných. Na začátku stačilo vystavit mrtvé tělo (samozřejmě již bez tělesných orgánů a nabalzamované). Jinak bývaly pohřby této doby ve šlechtických kruzích relativně podobné. Při přípravách se všichni včetně služebníků oblékli do černého (šily se ve velkém tzv. smutky), objednávaly se svíčky, vznikaly smuteční básně a proslovy, vydávány byly pamětní mince, zvali se smuteční hosté z řad zemských hodnostářů i okolního rytířstva, doplňovaly se zásoby jídla a pití, vypůjčovali se kuchaři ze sousedství a připravovalo se ubytování pro všechny pozvané. V den pohřbu se pak musel hlavně sestavit pohřební průvod, jenž měl rakev doprovodit ze zámku do kostela, kde se konala pohřební slavnost a kde se pak ukládalo tělo do hrobky. Složení smutečního konduktu odráželo hierarchii tehdejší společnosti – rakev se totiž nacházela přibližně v půli a nejdůležitější osoby musely jít okolo ní. V kostele pak kromě mše zaznělo hlavně pohřební kázání.“¹⁴⁵

¹⁴¹ KUBEŠ 2012, 261

¹⁴² <http://www.katedralasvatehovita.cz/cs/historie-a-dedictvi/informace-o-kaplich-a-svatych/zik>, vyhledáno 15. 4. 2017

¹⁴³ <http://www.staraboleslav.com/maria.php>, vyhledáno 15. 4. 2017

¹⁴⁴ KUBEŠ 2012, 262

¹⁴⁵ KUBEŠ 2012, 262-263

„Po skončení tryzny v kostele či kapli následovala vždy smuteční hostina, na níž se museli hosté přesunout zpátky na zámek, kde se stolovalo v největších místnostech u několika velkých stolů, a i při hostině se dodržoval přísný zasedací pořádek. Na hostinách se probírala řada věcí, zejména se však diskutovalo o závěti zesnulého, protože v řadě případů bylo už tehdy jasné, že se stane otázkou sporu mezi dědici a příbuznými.“¹⁴⁶

3.5.3. Ekonomická stránka pohřbu

Nacházíme se v době, která je dle Martina Holého a Jiřího Mikulce vsutku unikátní, nedá se jinak než souhlasit. Doba se nese v duchu křesťanských tradic, a to ať už jsme u katolíků, či u protestantů, tak obě zcela stejně souhlasí s důležitostí pohřbu a pohřebních obřadů. Začátek třicetileté války situaci mění, ne snad v tom, že by se pohřbívání bralo na lehkou váhu, ale přichází v potaz ekonomická stránka pohřbu, jež měla nemalou úlohu a která mohla celý pietní akt významně omezit, zejména v nižších vrstvách.

„Dochovaly se alarmující zmínky o opomíjení pohřebního obřadu, toto zřejmě můžeme vztáhnout pouze na lidi na okraji společnosti a na okamžiky vrcholů morových epidemií, kdy k tomu nevedly primárně ekonomické důvody, nýbrž celkově nezvládnutelná situace a někdy naopak zdravotně – hygienická opatření velící pohřbívát mimo stávající přeplněné hřbitovy.“¹⁴⁷ Důležitými momenty v pohřbívání tedy byly morové epidemie a růst nákladnosti pohřbívání, který se dotknul zejména nižších vrstev. „Co se týče sociální únosnosti pohřebních nákladů, jeví se vcelku přijatelně: nejnižší skutečná cena pohřbu vychází podle citovaného nařízení přibližně na 40 českých grošů, přičemž denní mzda řemeslnického tovaryše nebo nádeníka se v této době pohybovala v rozmezí 5-10 grošů. Potíže se zaplacením 40 grošů mohly mít zřejmě pouze osoby mimo povolání vázaná na cechy, zvláště vdovy. Takovým lidem měli být podle tohoto nařízení odpouštěny některé součásti ceny.“¹⁴⁸ „Z období třicetileté války pochází zmínka o omezení pohřebních cen, které v roce 1625 nařídil plzeňský krajský hejtman městské radě ve Stříbře.“¹⁴⁹ Ceny se výrazně změnilo oproti konci 16. a začátku 17. století, záleželo na tom, v jakém kostele se pohřeb koná, protože některé kostely měly

¹⁴⁶ KUBEŠ 2012, 264

¹⁴⁷ KARPIŇSKI 2000, 257

¹⁴⁸ HOLÝ/ MIKULEC 2007, 70

¹⁴⁹ HOLÝ/ MIKULEC 2007, 71

ustanoveny přímo úředníky, kteří se konkrétními činnostmi okolo pohřbu zabývali, například ve staroměstském kostele u sv. Martina ve zdi.¹⁵⁰

Mezi ceny, které měly horní hranici danou oprávněnými protistrany, patřily zejména náklady na zhotovení rakve a na vykopání hrobu. Cena zde závisela na velikosti mrtvého těla, u hrobnické práce se připlácelo v zimním období. U těchto cen se nepřipouštěla sociální úleva, aby ani truhláři, ani hrobníci nemohli být v takových případech škodní. Staroměstské nařízení stanovilo ceny rakví v rozsahu 6-25 grošů českých, kopání hrobů na 10-20 grošů. Je třeba započítat i odměnu pulsantům, chlapcům, kteří zvonili, a zvoníkovi náhradu za opotřebení zvonů a provazů. Zvonění už bylo bráno za nadstandard a pokud si pozůstalí přáli zvonit a měli finanční problémy, tak mohli použít menší zvon. Zpoplatněné byly i svíčky, tedy vosk, zaplatit se mělo to, co uhořelo. Záleželo na počtu svíček, vzdálenosti domu, ze kterého se vycházelo, a i na délce obřadu. Další výdaje již nebyly fixní, bylo možné je tedy přizpůsobit sociální situaci pozůstalých. Nejchudším vrstvám byly zcela promíjeny. Jedná se o náklady na faráře, kaplana a pronájem místa na hřbitově, nejchudší vrstvy mohly zaplatit svíčkou. Naopak naprostým luxusem byl pohřeb v samotném kostele. Posledním zvlášť sjednávaným úkonem byl zpěv při pohřbu prováděný literáty nebo žáky, kteří vytěžené peníze používali na své zaopatření.¹⁵¹

3.5.4. Pozice vdovy

Po pohřbu šlechtice tedy smutek náležel vdovám, které měly určitou dobu oplakávat zesnulé manžele. I smutek měl jisté náležitosti dle spisu Erasma Rotterdamského, *Vidua christiana*.¹⁵² V první řadě byly ženy skutečně zrceny, ať už šlo o politický sňatek či sňatek z lásky, tak z pravidla spolu manželé strávili nějakou dobu a ženy si zvykly na určitou roli a situaci. Výjimkou nebyla ani Zuzana Černínová, která smrt svého manžela, respektive její zármutek nad jeho osudem, popsala v několika dopisech Heřmanovi Černínovi: „*Před Vaší Milostí přežalostivě se zarmouceným srdcem a s pláčem tajiti nemohu, kterak Pán Bůh všemohoucí mě tím největším zármutkem navštívit, s mým nejmilejším panem manželem rozloučiti, jej prostředkem smrti z tohoto světa pojíti a povolati a mě s mými dítkami v tom největším zármutku a sirobě pozůstávati ráčilo.*“¹⁵³

¹⁵⁰ HOLÝ/ MIKULEC 2007, 71

¹⁵¹ HOLÝ/ MIKULEC 2007, 72

¹⁵² ROTTERDAMSKÝ 1595

¹⁵³ Dopisy/ č. 9

nebo „... *ach! Což tomu nešťastná přesmutná žena sirá říci mám, k smrti mi se ta žalost rovná, tak že bych sobě raději smrt, nežli život bytí volila!*“¹⁵⁴

Již v době zármutku musela vdova přemýšlet nad tím, jaké budou její další kroky. Obecná praxe byla taková, že žena přijala smuteční šat a žila po zbytek života sama. Nebylo ještě tak typické, že by se vdova znovu provdala a ani se neslušelo příliš vycházet a upozorňovat na sebe. To se ovšem s příchodem novověku mění a poměry se začínají uvolňovat. Později je již obecně přijímáno, že se žena znovu provdá, a to dokonce velmi brzy po skonu manžela. Veřejný smutek po manželovi musel trvat alespoň rok, což bylo nepsané pravidlo obecně dodržované. Svůj osud ženy přijímaly statečně, a to převážně z důvodu jejich hluboké víry. Vdovy se často přimkly k příbuzným, aby měly ochranu a pocit jistoty, jak píše Zuzana Černínová Heřmanu Černínovi: „...*po pánu Bohu k Vaše Milost to největší útočiště mám, že od Vaší Milosti s mými sirotky opuštěna nebudu...*“¹⁵⁵ Sama Zuzana Černínová nikdy nepomýšlela na nový sňatek a ač měla spoustu návštěv, tak žila spíše v ústraní, zachovala úctu svému mrtvému choti a nikdy se nevdala. Jedním z důvodů byl i strach, že by nový sňatek nebyl z lásky, ale kvůli majetku, který měla.¹⁵⁶ Její strach byl oprávněný, mladíci měli vidinu lehce nabytých peněz: „Muži více vyhledávají po manželkách peněz a statků, nežli poctivých mravů a ctného chování, a tak ne očima, ne ušima, ale prsty ženy sobě berou.“¹⁵⁷ Sama Zuzana Černínová v jednom ze svých dopisů synovi píše: „*Nového tak nic mimo soužení nemáme; tento týden umřel pan Vratislav Lochovskej,*¹⁵⁸ *jak měl tvou tetu, pánu hrabat Koců sestru.*¹⁵⁹ *Věru pěkná a bohatá paní vdova přibyla, nevím, kdo se tě na slánku posadí.*“¹⁶⁰ Vycházím tedy z přesvědčení, že sama Zuzana Černínová se nechtěla stát objektem zájmu kvůli svému nemalému majetku a souhlasím tak s teorií Pavla Krále. V dalším z dopisů již o této teorii není pochyb: „*Bože chraň se vdáti, dobře mladá nejsem, jen cosi nyní všechno myslí na ten bídný statek a peníze! Byť co chtělo bylo, když není víry a upřímnosti a lásky manželské, však ono to všechno jako dýmem ... vymizí.*“¹⁶¹

¹⁵⁴ Dopisy/ č. 10

¹⁵⁵ Dopisy/ č. 9

¹⁵⁶ KRÁL 2004, 150-151

¹⁵⁷ ZÍBRT 1910, 65

¹⁵⁸ Václav Vratislav z Mitrovic, pán na Skřípeli a Lochovicích.

¹⁵⁹ Marii Majdalenu roz. Kocovou z Dobrše.

¹⁶⁰ Korespondence I./ č. LII.

¹⁶¹ Korespondence I./ č. XLI.

Již v dřívější době pravidla pro pozůstalé vdovy napsal Erasmus Rotterdamský (1466-1536), *Vdova Křesťanská*. Dílo do českého jazyka přeložil Jan Kherner. Toto dílo se zabývá doporučeným chováním pro vdovy, tedy jak se má vdova vhodně obléknout, jak dlouho nosit smuteční šat a další náležitosti. Vše vychází z křesťanské tradice, která vdovy, zejména nezajištěné, chránila. Erasmus Rotterdamský řeší i neblahý osud žen, kterým nevystačilo vdovské věno¹⁶² nebo jim vdovské věno nebylo vůbec přiřknuto. Taková žena potom neměla jinou volbu než se znovu vdát. Naopak bohaté ženy neměly k novým vdavkám důvod, a tudíž se nové vdavky neočekávaly a nebyly podporovány. Pokud snad vdova byla starší a majetná, tak její touha po dalším manželství vzbuzovala výsměch. Vše se ovšem neřídilo nařízením a bylo nemálo výjimek, i o tom se samotný Erasmus zmiňuje: „*měly by se napomenouti naše některé hodokvasné vdovy, kteréž žádné dobré vůle nezameškají a z jedněch hodů na druhý téměř každého dne přecházejí, ... že pro takové panketování smrt na svou milou duši uvozují, ni, kdyby v takovém nemírném a častém kvasu nezůstávaly.*“¹⁶³

3.5.5. Právní náležitosti vdovy

Nejdůležitější povinností vdovy byla správa majetku po zemřelém a postarat se o potomky. Ideálně potom již další svazek neuzavřít. I Jan Amos Komenský porovnával stav panenský, manželský a vdovský, který prohlásil za nejvzácnější, protože má zkušenosti obou.¹⁶⁴ Důležité je zmínit právní stránku věci, vdovy se dostávaly do situace, kdy se staly nezávislými a samostatnými – stejně jako muž, což bylo i v evropském právu výjimečné a stavělo to tak české právo výše než mnohá zákonodárství 19. století.¹⁶⁵

Vdova se mohla stát v českém právu i poručnicí, což je další důkaz výjimečně rozvinutého zákonodárství v Čechách.¹⁶⁶

3.5.6. Věno/ vdovské věno

Věno při sňatku původně v podstatě znamenalo dávkou dávanou mužem za ženu, ale záhy se to změnilo a znamenalo to již jmění dané ženě rodinou, která jí vdávala. Tím se

¹⁶² Vdovské věno = zřizovalo se pro případ smrti manžela, zpravidla ve výši 2,5násobku původního věna (většinou bylo zajišťováno zástavou na statcích manžela, příp. zápisem do zemských desek)

¹⁶³ ROTTERDAMSKÝ 1595/ KRÁL 2004, 153

¹⁶⁴ KRÁL 2004, 154

¹⁶⁵ KOZÁKOVÁ 1926, 4

¹⁶⁶ KOZÁKOVÁ 1926, 6

stala žena místo předmětu nově podmětem manželství. Latinsky se věno nazývalo dos, později se místo věna bude používat obvěnění.¹⁶⁷

Věno hrálo v životě ženy významnou roli, protože do té doby v podstatě neměla žádný majetek, teprve svatební smlouvou nabyla část rodinného jmění. Pokud do sňatku vstupovaly ženy, které už majetek měly, tedy například vdovy, tak tyto ženy uzavíraly svatební smlouvu samy a nebylo třeba jednat v zastoupení otce, bratra, či podobně. Předmět věna se dobou měnil, věnem mohla být hotovost, dále ale také důchody či statky. Pokud se dcerám daly statky nemovitě, tak bylo vhodné to nechat zapsat do desek zemských, respektive bylo to mnohem bezpečnější než například pouhý list, který stvrzoval totéž.¹⁶⁸ Zápisy z desek zemských jsou pro nás unikátním pramenem, kde můžeme zjistit, jaké bylo obvyklé věno a další cenné informace.

Věno přecházelo smlouvou do vlastnictví muže. Muž mohl věnem ženy volně nakládat, mohl je i zcizit, což bylo ale poměrně komplikované, protože věno bylo chráněno. Pokud by došlo k rozvázání sňatku, potom žena automaticky nabývala k věnu práv vlastnických a měla právo žádat, aby jí bylo věno vydáno, a to nezkrácené, jak je vnesla do manželství.¹⁶⁹ Ačkoliv mohl muž s věnem volně zacházet, tak zde stále platila jistá omezení, například pokud manželka dostala věnem nemovitost, tak ji manžel nemohl použít k ručení svých závazků třetím osobám, což nám nápadně připomíná dnešní takzvané věcné břemeno. Nemovitost byla tedy v podstatě propůjčena manželovi na dobu, po kterou bude trvat jejich manželství, s tím, že tato nemovitost měla omezení, která jasně upřednostňovala práva ženy, respektive zaručovala nezczizitelnost věna mužem.

Byl umožněn i takzvaný převod věna, což znamenalo, že pokud bylo třeba něco, co bylo předmětem věna, prodat za účelem zamezení ztráty či naopak zisku, tak to bylo umožněno, ale pouze pod tou podmínkou, že za to žena dostala něco jiného, což muselo mít minimálně stejnou hodnotu. Toto se mohlo dít i opakovaně, bylo možné převést celé věno, ale i jen jeho část.

Později se setkáváme s dvěma pojmy, tedy s věnem a obvěněním, pokud dcera odcházela z domu, tedy se vdávala, tak bylo zvykem jí vyplácet určitou sumu jako

¹⁶⁷ KAPRAS 1908, 19

¹⁶⁸ KOZÁKOVÁ 1926, 23

¹⁶⁹ KOZÁKOVÁ 1926, 23

odškodné za všechny nároky na dědictví, což se označovalo jako věno. Ta část majetku, která byla zajištěná mužem, se nazývala obvěnění. Takto termíny vysvětluje Jan Kapras. Anděla Kozáková oproti tomu obvěnění charakterizuje jako instituci, viz níže objasněno.¹⁷⁰

3.5.7. Obvěnění

Pro případ, že by žena jakkoli přišla o své věno, ačkoliv se tomu snažilo předejít, tak se vytvořila instituce obvěnění. Tato instituce vznikla zejména proto, že zákon neposkytoval ženě dostatečnou ochranu v případě vdovství nebo rozvodu. Obvěnění se zřizovalo již u smlouvy svatební, a to právě proto, že v zákoně nebylo stanoveno. Svatební smlouva byla uzavírána před svatbou nebo během svatby, výjimečně po svatbě. Ve svatební smlouvě se stanovila výška obvěnění a způsob zajištění. Zatímco výška věna neměla pevnou podobu, tak výška obvěnění byla pevně stanovena ve Všehrdu, tedy dva a půl násobný obnos věna pro pannu a dvojnásobný obnos věna pro vdovu, což je psané pravidlo, nikoli zákon, a proto záleželo zejména na tom, jak se strany dohodly.¹⁷¹ Předmětem zástavy, jak uvedeno výše, mohlo být mnoho věcí. Kromě nemovitostí také pozemky, platy, léna, svršky, nábytky, ale vždy bylo potřeba, aby hodnota zástavy věnné byla vyšší než obvěnění. Aby se toto nařízení dodržovalo, tak úředníci začali dělat odhad věna, tím byla hodnota věna jasně zřejmá a nemohlo se toto nařízení obcházet. Nutno podotknout, že princip této zástavy i zkoumání hodnoty zastavované věci, tedy odhad, používá moderní právo i dnes – nikoli ve věně, ale v bankovním systému mezi dlužníkem a věřitelem, což je další důkaz vyspělosti právního systému v Čechách.

3.5.8. Vznesení věna

Věnná zástava měla ještě jednu podobu, a tou bylo vznesené věno. Podle Kaprase vznesené věno znamenalo, že muž dal ženě list na obvěnění s pojištěním práva zástavního, ale nebyl proveden vklad do desek zemských. Žena byla uvedena v držbu zástavního předmětu. Tento způsob zajištění byl velmi rozšířen, ale nebyl tak spolehlivý jako vklad do desek zemských. Soudně potom toto věno bylo těžko vymahatelné.¹⁷²

Čili věno do manželství přinášela pouze žena, byla to jakási náhrada za to, že nedostala rodový majetek, protože neměla dědický nárok. Ten náležel mužským dědicům, pokud

¹⁷⁰ KAPRAS 1908, 19

¹⁷¹ KOZÁKOVÁ 1926, 24-26

¹⁷² KOZÁKOVÁ 1926, 28-29

byli. Žena měla právo na věno vždy, a to oproti otci, pokud otec zemřel, potom se o věno musel postarat bratr, případně strýc. Pokud bylo dcer více, potom měly všechny nárok na stejné věno. Pokud byla například jedna z dcer vážně nemocná, či jinak znevýhodněná, a nebylo pravděpodobné, že se vdá, tak potom mohla dostat více.¹⁷³ Pokud žena odešla do kláštera, ztratila poctivost, či se vdala proti vůli otce či poručníka, potom pozbývala práva dostat věno.

3.5.9. Smlouva svatební

Smlouva se uzavírala za přítomnosti svatebčanů, což ovšem byla takzvaná smlouva předběžná – pouze smlouva ústní. Ale její obsah byl již rigidní, protože byla tato smlouva uzavřena přede svědky. Písemná smlouva se následně připravovala pravidelně do čtyř týdnů od svatby. Tato smlouva mohla mít dvojí podobu. První byl slib obvěnění, z tohoto listu plynul ženě osobní nárok proti muži a jeho dědicům, nikoli před jinými nároky. Tento způsob nebyl příliš bezpečný a užíval se spíše na Moravě. Druhý způsob byl zajištění obvěnění zástavou na nemovitostech, což se vkládalo do desek zemských,¹⁷⁴ což byl způsob mnohem bezpečnější, jak jsem zmínila již výše.¹⁷⁵

Dalším způsobem obvěnění byly listiny s nejčastějším německým označením „leipgeding“, což znamenalo doživotní plat, a posledním způsobem byl spolek mezi mužem a ženou, který zabezpečoval vzájemné právo dědické, neboť bez této smlouvy muž po ženě nebo žena po muži nedělili. Tyto netypické způsoby obvěnění se vyskytují spíše než v Čechách na Moravě.¹⁷⁶

4. Jaká tedy byla každodennost šlechtičny v raném novověku

Každodennost šlechtičen v podstatě určoval zejména jejich aktuální vztah k muži (mužům). Šlechtična se mohla nacházet v různém postavení, mohla být dcera, sestra, manželka, matka nebo vdova, a právě tyto jednoznačné role určovaly její každodennost.¹⁷⁷

¹⁷³ KAPRAS 1908, 21-23

¹⁷⁴ Žena při vkladu do desek zemských nemusela být přítomna a vklad byl umožněn i pokud nebyla žena šlechtičnou.

¹⁷⁵ KAPRAS 1908, 33-35

¹⁷⁶ KAPRAS 1908, 46-47

¹⁷⁷ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 69

4.1. Dětství – děvče

Již narození dívky bylo provázeno jistým zklamáním, protože větší radost by rodině přinesl chlapec – dědic, ať se pohybuje v rodině s jakýmkoliv sociálním postavením. Co se týče dětství dívky, tak o tomto období víme méně než o dětství chlapce, což není překvapivé. Na vzdělání ženy nebyl kladen takový zřetel, ale přesto se již v raném středověku učily ženy číst a psát. Ještě komplikovanější je vymezit, jak dlouho vlastně dětství trvalo. Richard van Dülmen tvrdí, že vymezení dětství je předmětem až 18. století. Logickou hranicí by mohl být dvanáctý rok, protože tehdy se již mohly dívky vdávat, dítě mohlo přijít dokonce poprvé ke zpovědi a ke svatému přijímání. V nižších vrstvách si kolem dvanáctého roku mohlo dítě začít vydělávat na obživu, tím pádem končila i pěstounská péče.

Největší problém s narozením děvčete bylo, že se rodina musela postarat o věno, což bylo finančně velmi náročné. Doslova pohromou mohlo být pro rodinu narození většího počtu dcer, pokud jejich finanční situace nebyla příznivá.¹⁷⁸ V raně novověké společnosti nabývá vzdělání na významu a asi od 8 let se začínala výchova pro dívky a chlapce vyvíjet odlišně. Takže každodennost dětí, dívek i chlapců byla podobná – žili u rodičů společně a teprve od asi osmého roku se dívky oddělily od chlapců a záleželo na tom, jaká byla jejich další cesta.

4.2. Panenský stav

4.2.1. Panna

Nejčistší stav ženy je stav panenský. V rámci církve byla uznávána pouze žena – panna, která si zvolila za svou cestu vzdělání, odříkání a klášter, těmto ženám se dostalo i uznání od církve. Toto platilo dokonce i po tridentském koncilu, kde se opět zmínilo, že panictví a celibát jsou nadřazené manželství. Ženské kláštery tak umožnily vzdělaným dívkám realizovat jejich intelektuální potenciál.¹⁷⁹

4.2.2. Slečna

Na počátku 17. století se začínal oddělovat stav neprovdané dívky. Ta dívka, která hodlala vstoupit do kláštera, byla stále panna, ale ta, která byla pouze zatím neprovdána, se nazývala slečna. Slečny a mladí pánové drželi krok ve vzdělávání do založení

¹⁷⁸ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 69-74

¹⁷⁹ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 75-83

Univerzity Karlovy v tom smyslu, že na tom byli vědomostně stejně. Od této doby ale slečny neměly šanci mladé pány dohnat, protože na univerzity neměly přístup. Samostatné školy pro dívky z vyšších sfér se v pobělohorských českých zemích objevovaly jen sporadicky a zpravidla byly spjaty s působením některých církevních řádů. Nutným vzděláním pro dívky byly domácí práce a péče o hospodářství, aby mohly ulevit manželovi. V předbělohorské době již byli pro dívky najímáni vychovatelé. Vzdělání dívky se zaměřovalo zejména na psaní, čtení Bible a osvojení cizích jazyků. Podoba vzdělávání dívek se neměnila do 18. století.¹⁸⁰ Každodennost slečen se tedy nesla v duchu přípravy na manželství a rozvíjení základního vzdělání.

4.2.3. Právní postavení dívky před svatbou

Žena svobodná měla stejnou právní způsobilost jako muž, vyjímaje způsobilosti k uzavírání manželství bez svolení rodiny.

4.3. Žena – manželka

Každodennost šlechtičny byla ovlivněna životním cyklem. Nejvýznamnějším mezníkem a zároveň největší změnou v životě šlechtičny byla svatba.¹⁸¹ Svatbou nastaly šlechtičně jisté povinnosti, tedy zejména starat se o domácnost a potomky, dohled nad služebnictvem, dále například dohled nad vrchnostenskými úředníky na venkovských panstvích či případná korespondence. Po svatbě měla šlechtična i volný čas, který trávila různě. Výše jsem jmenovala různé události, které šlechtična během roku prožívala, a vedle typických událostí dále významnou část života šlechtičny zaujímaly církevní svátky a přípravy na ně. Také byly podstatné oslavy narozenin. Tím, že příbuzenstvo bylo většinou velké, tak i tyto oslavy zaujímaly významnou část času, který šlechtična trávila společně s rodinou a hosty.¹⁸² Vznikaly tak důležité vazby. Slavily se i narozeniny významných osobností, které se staly příležitostí ke společenským setkáním slavnostnějšího rázu, ač oslavenec nemusel být vždy přítomen. Šlechtičny povětšinou tyto oslavy vítaly, byly pro ně příjemnou změnou a zpestřením každodennosti.¹⁸³ Ale samozřejmě nejlépe charakterizuje každodennost ženy – manželky neustálá gravidita, kterou přerušovaly pouze porody a případné potraty.

¹⁸⁰ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 83-96

¹⁸¹ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 68

¹⁸² Více viz DÜLMEN 2006, 154-169

¹⁸³ KOLDINSKÁ 2001, 92-93

4.3.1. Právní postavení ženy provdané

Vše ohledně práva ženy vychází z omezující věty „žena jest věznem muže svého“. Žena, jak již bylo uvedeno výše, se po svatbě stala majetkem muže, ovšem časem se toto postavení neustále zlepšovalo – až do současné rovnoprávnosti. To, že se žena vdala, neznamenal, že by snad přišla o právní způsobilost, ale po dobu manželství byla se svých právech omezena a podřízena svému muži. Ačkoliv to zní pro ženu podřazeně a nespravedlivě, tak tato opatření měla jistou logiku a v podstatě ženu chránila.

O věno nemohl ženu připravit ani její muž. Věno se nedalo použít jako zástava a nešlo s ním volně manipulovat, a protože obvěnění mělo přednost před vším, což znamená i například před dluhy, zajišťoval se tak příjem ženě v případě vdovství, což bylo nutné, protože ještě nebylo zákonné právo dědické mezi manžely a obvěnění byl jediný příjem, který padal v úvahu, že žena po smrti manžela dostane. Postupem času došlo i k změnám ohledně ostatního majetku ženy, a to od 15. století. Pokud žena vstupovala do manželství s dalším majetkem, který nebyl předmětem věna, potom s ním mohla dále disponovat.¹⁸⁴ Nad tímto jměním neměl její manžel žádné právní nároky. Jednat v jejích zájmech mohl jen tehdy, pokud ho žena k tomu zplnomocnila. S tímto jměním mohla žena volně nakládat, mohla o něm uzavírat smlouvy a za závazky z nich sama ručila. Za dluhy muže svého žena neručila, pokud se k tomu neuvázala. Ručení ženy nabývalo platnosti, pokud se tak stalo před soudem, v nepřítomnosti muže a za přítomnosti dvou až tří svědků a musela tak učinit dobrovolně. Právní jednání se vyskytovalo i mezi manželi, mohli mít i společný majetek a vždy se kladl důraz na to, aby žena nejednala pod tlakem svého muže, protože potom by vše pozbývalo platnosti.¹⁸⁵ Z výše uvedeného lze vydedukovat, že právní postavení ženy bylo poměrně příjemné, rozhodně příjemnější než v jiných i evropských státech.

4.4. Žena – vdova

„Věrné vdovství“ v sexuální čistotě bylo společensky nejuznávanějším řešením životní situace ovdovělých žen. Pokud se stala žena vdovou, potom musela přijmout změny ve způsobu oblečení a v chování. Měly se starat o svůj zděděný majetek a o osiřelé děti. Předpokladem také bylo, že se vdovy budou zdržovat spíše doma a nebudou spěchat s novým sňatkem, pokud se vůbec znovu budou vdávat. Šance žen na uzavření nového

¹⁸⁴ Na Moravě toto neplatilo, zde se nerozděloval ženin majetek na věno a ostatní, a tak nemohla manipulovat s ničím jako doposud, respektive do 15. století.

¹⁸⁵ KOZÁKOVÁ 1926, 30-34

sňatku byly limitované, záleželo na věku vdovy a majetku, který nabyla. Pokud se žena nevdala, tak se stala zcela samostatnou a její každodennost se řídila více či méně dle jejích potřeb.¹⁸⁶ S vdovci se setkáváme méně a je to z toho důvodu, že vdovci měli větší šanci vstoupit znovu do manželství než vdovy, a také do něj vstupovali.¹⁸⁷

4.4.1. Právní postavení ženy po případné smrti manžela

Pokud zemřela žena, tak zůstávalo věno muži. Pokud však zemřel muž, tak se stala žena takzvaně „sebe mocnou“, což znamenalo, že se nevracela do podřízenosti svých mužských příbuzných své první rodiny a okamžitě po smrti manžela nabývala práva na obvěnění. Realizace obvěnění potom záležela na tom, jestli bylo věno zapsáno v deskách zemských nebo nikoli. Pokud bylo věno v deskách zemských zapsáno, tak bylo vše velmi rychlé. Pokud nebylo, tak bylo postavené ženy obtížnější. Žena, mimo svého věna, mohla také nabýt majetek, který jí odkázal manžel, což se často stávalo. Žena mohla obvěnění a nabytý majetek přinést věnem novému muži, také mohla v některých případech přijmout peníze a pozbyt věna, které bylo v zástavě, což ovšem nebylo typické. Vdova se stala svou paní, mohla volně disponovat se svým věnem, se svým majetkem, mohla vstupovat do spolků, mohla uzavírat smlouvy a ručila za své dluhy. Vdova se mohla dokonce volně provdat za koho chtěla, nepotřebovala k tomu již souhlas příbuzných.¹⁸⁸

Pokud se přesuneme k menším věcem, než byl majetek, je zajímavé, že žena měla zvláštní dědické právo a náležely jí: „šaty a prádlo ložní, které používala se svým mužem, dále klenoty, které sama při provdání měla a které muž za manželství jí dal a konečně vymlácené obilí, které potřebovala k výživě, jak uvádí Ondřej z Dubé.“¹⁸⁹ Ovšem pozdější zemská zřízení se o tomto právu nezmiňují, a tak docházíme k závěru, že toto právo pozbylo platnosti. Ovšem co se týkalo věcí, které od muže za života dostala, tedy věci movité v jejím vlastnictví, tak ty si mohla ponechat.

4.5. Ženy – výjimky

„Ženy s ostře vyhraněnými a netradičními zájmy v českých zemích prakticky nenalzáme. V západní a jižní Evropě by bylo možné nalézt řadu vznešených i neurozených žen, které se prosadily v oblasti dříve určené výlučně mužům.“¹⁸⁹ O tento typ prosazení ovšem šlechtičny v českém prostředí pravděpodobně nestály, naše

¹⁸⁶ LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009, 134-151

¹⁸⁷ HORSKÝ/ SELIGOVÁ 1996, 93

¹⁸⁸ KOZÁKOVÁ 1926, 39-40

¹⁸⁹ KOLDINSKÁ 2001, 93

šlechtična Zuzana Černínová potom jistě ne, chovala se přesně tak, jak by tehdejší společnost očekávala. Pokud manžel Zuzany Černínové žil, tak šlechtična svůj život podřizovala jemu, ostatně jako vše. Po smrti svého manžela si šlechtična určovala trávení svého volného času sama, ale musela splňovat jisté tradiční předpoklady, aby nebyla společností vyřazena. Což znamená, že ani po smrti manžela nemohla na různých oslavách aktivně trávit svůj čas, pokud se vůbec, po strávení minimální doby smutku, mohla účastnit. Zuzana Černínová se starala o svou vnučku, udržovala s dětmi korespondenci a příkladně se starala o svůj majetek, což jí bylo nelehkým úkolem.

4.5.1. Zuzana Černínová – výjimečná postava, její stáří

Pokud čteme korespondenci Zuzany Černínové a jejího syna Humprechta Jana v letech dvacátých a třicátých, tak můžeme postupně mapovat, jak vojsko plenilo jednotlivá území, která náležela právě Zuzaně Černínové. „Zejména severočeské Kostomlaty, které ležely při hranici zemské a blízko důležité strategické cesty, kterou nepřítel nejednou v průběhu třicetileté války pronikl na naši půdu, trpěly nesmírně vpády, jako byl vpád Banérův roku 1639. Ale ani hospodářství na zbožích v Tábořsku a v Povltaví na tom nebylo o mnoho lépe – naopak skutečnost, že tábořská oblast jako kraj poměrně vzdálený hranicím, a proto také méně vystavený nebezpečím nějakého náhlého přepadu ze strany Švédů a jejich spojenců byla hojně vyhledávána císařskou armádou k všelijakým přezimováním a dostaveníčkům, což byla mnohdy pohroma horší než nepřátelské tažení. Finančně to bylo vskutku velmi nákladné, financovala se totiž strava vojáků, oves pro koně, obilí a další výdaje nebyly výjimkou. Pod tíhou těchto výdajů se rozprchávalo i vesnické obyvatelstvo, obyvatelé utíkali za hranice do Polska či Uher. Chyběly tak pracovní síly a významně rostla cena jídla.“¹⁹⁰ Její panství jsou podrobena vpádům jako například Torstensonův vpád roku 1645, jak píše: *My zdetky velikých nepřiležitostí, můj přemilý Humprechte, zkoušíme, že to možná vypsati není, mý statky vlastní jsou již právě pěkně spraveny, 11 dní ležel celý regiment i s pakážemi na mých gruntech, na Radeníně v zámku nejvyšší s paní a čeládkou, v Choustnici nevyšší lejtnont a nejvyšší vachmistr, jen v samým dvoře 80 koní bylo, posud' sám, co jakou škodu učinili! Z Mitrovic na 2 regimenty taky kontribujírovati musím, o Kostomlatech nic nevím, jak jest tam, nebo v Litoměřicku všudy nepřítel jest. Byl táhl k Žatci a tam tím třísem jako chtěl k Ekru, ale zase to jistí, že by měl zpátky k Litoměřicům jíti.*¹⁹¹

¹⁹⁰ Korespondence I./ Úvod, 12

¹⁹¹ Korespondence I./ č. XXV

Černínové díky této nelehké době měli finanční problémy, dlužili peníze i za odkup jednotlivých panství a v roce 1642, když zemřel Jan Černín, tak zůstalo na Zuzaně Černínové, jak se k této situaci postaví. Obratně prodala jedno ze svých panství, dostala se tak k hotovosti a všechna ostatní panství si udržela po zbytek svého života, ačkoliv jí ani doba nepřála.

Poslední léta svého života prožila Zuzana Černínová v pocitu duchovní osamělosti. Dcera Eva Kapounová měla spoustu starostí s nepřilíživým manželem. Heřman Václav pobýval na cestách, Humprecht Jan byl zaslepen vídeňským dvorem. Před osamělostí neochránily vdovu ani děti, ty již měly dávno jiný život, a tak Zuzana Černínová zemřela obklopena cizími lidmi na svém panství. Její poslední myšlenky byly odloučení od tehdejšího světa, pocit samoty a vzpomínky na šťastný domov.¹⁹²

¹⁹² Korespondence I./ Úvod, 31

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala životem Zuzany Černínové, české šlechtičny, manželky Jana Černína z Chudenic a matky Humprechta Jana Černína. Mým cílem bylo přiblížit každodennost v raném novověku, konkrétně potom v období třicetileté války, a to prostřednictvím Zuzany Černínové a její četné korespondence, kterou vedla se svým synem a zbytkem její rodiny. Na začátku jsem si vytyčila několik otázek, na které jsem se snažila odpovědět a nyní bych své snažení ráda shrnula.

Moje diplomová práce začíná uvedením žen do popředí ve společnosti, v raném novověku se ženy dostaly do pozice, kdy začaly významně ovlivňovat kromě svých životů i životy svých mužů, což demonstruji právě na životě Zuzany Černínové. Ženy začaly rozhodovat o hospodářských věcech, staly se skutečnou oporou svým mužům a pokud tomu osud chtěl, mohly se stát zcela samostatnými a hospodařit se svým majetkem dle vlastního uvážení. Zuzana Černínová jako šlechtična – vdova se takto samostatnou skutečně stala, a právě proto je předmětem mé diplomové práce právě ona.

V první kapitole bylo mým cílem zařadit rodinu Černínů do dobového kontextu a představit jednotlivé členy rodiny, zejména potom Zuzanu Černínovou a Humprechta Jana Černína. Zjistila jsem, že Zuzana Černínová pocházela z významné rodiny, její rodiče byli Jiří Homut z Harasova a Alžběta z Cimburka. V roce 1621, když jí bylo dvacet jedna let, se vdala za Jana Černína z Chudenic, a tím vstoupila do rodu Černínů. Zuzana Černínová byla vychovávána v českobratrské víře a teprve po sňatku konvertovala ke katolictví. Dle mých zjištění díky tomuto činu mohla zůstat v Čechách a přišla tak k velkému majetku. Nejvýznamnější potomek z manželství s Janem Černínem byl Humprecht Jan Černín, který se narodil v roce 1628. Své dospívání strávil na kavalírské cestě, což mu jeho matka plně financovala. K nelibosti své matky si nevzal šlechtičnu z předního českého rodu, ale dvorní dámu císařovny Eleonory z italského rodu. Byl to právě on, kdo se později stal dědicem odkazu Černínů, dostal se do vysoké politiky, do blízkosti císaře, a tím pádem o něm máme dochováno významně více informací než například o jeho bratrovi Heřmanovi Václavovi Černínovi. V této kapitole se mi podařilo celou práci uvést, zorientovat se v jednotlivých rodech a zařadit tuto rodinu do kontextu doby, zmapovat jejich rodový majetek a také vztah Zuzany Černínové k jejím dětem.

Mým úkolem ve stěžejní kapitole této práce bylo zjistit, které události ovlivňovaly život šlechtičny nejvíce. A poté podat obraz o tom, jaká byla obecná praxe ohledně těchto událostí. Dala jsem si za úkol zjistit, jaké informace se k těmto událostem dochovaly ve vztahu ke šlechtičně Zuzaně Černínové. Kladu si zde také otázku, jak se změnil život šlechtičky ve chvíli, kdy se stala vdovou. Z dopisů Zuzany Černínové jsem vyčlenila jednotlivé události, které se v dopisech nejvíce opakovaly, a tak jsem zjistila, že byly pro tamější společnost důležité, protože si o nich psali. Byly to události – svatba, narození nového potomka, nemoc, smrt a pohřeb v novověké společnosti.

Zuzana Černínová ve svých dopisech mluvila nejvíce o smrti, o pohřbech a o pozůstalých. Když zemřel Zuzaně Černínové manžel, byla vskutku raněna, z jejích dopisů lze vyčíst, že to nesla opravdu těžce – podobně jako smrt její dcery, která zemřela v dospělosti. Když se Zuzana Černínová zmínila o smrti vnučky, tak bylo již cítit, že smrt se stala součástí jejího života, postupně ji přijmula. Obecně v raném novověku byla smrt dětí běžná, a tak se k tomu také přistupovalo. Zuzana Černínová měla o své děti velké obavy a jako velmi pobožná žena je odkazovala k bohu a modlila se za ně. Záhy po smrti následoval pohřeb a jak jsem vybádala, tak v období třicetileté války se dle nařízení snižovaly ceny pohřebních služeb, aby byly dostupné pro širokou veřejnost. I zde jsem se snažila nalézt jakousi dobovou praxi, skutečně hodně záleželo na vrstvě, která pohřeb zařizovala. V prostředí šlechty nebyly problémy s financováním pohřbů, naopak tryzny byly skutečně velké a významné. I pohřeb musel být takový, aby bylo jasné, jaký člověk zemřel. Tato kapitola je podle mého názoru poměrně vyčerpávající, ale i zde se v následném studiu pokusím najít konkrétnější poznatky například o pohřbu Jana Černína či Zuzany Černínové. Jistě práci rozšířím o reakce na smrt Humprechta Jana, těchto zmínek se dochovalo v rodinném archivu v Jindřichově Hradci velké množství.

Zuzana Černínová žila poměrně dlouho bez manžela, tedy jako šlechtična – vdova, proto jsem se zaměřila na právní postavení vdov, což znamená, že jsem zkoumala, jak se mění situace pro ženu po smrti manžela. Z mého pohledu se situace mění ve prospěch ženy, protože žena smrtí manžela nabývá právní způsobilosti k úkonům, které by jako „pouhá“ manželka dělat nemohla. V této kapitole cítím velký prostor pro další bádání, zaměřím se na to ve své disertační práci. Ráda bych se více zabývala studiem desek zemských, kam se věno zapisovalo, ráda bych dohledala v rodinném archivu Černínů v Jindřichově Hradci bližší informace o věnu, které ženy přinášely do černínské rodiny.

Zejména mám na mysli věno Zuzany Černínové z Harasova a Diany Marie Ippolity di Gazoldo.

Hned na druhé místo v četnosti zmínek v dopisech bych umístila svatby a narození nových potomků. Co se týče svateb jejich dětí, o nich je informací pomálu, výjimkou je svatba Humprechta Jana s Dianou, kterou si Zuzana Černínová nejprve nepřála. Rozvodu svého syna se Zuzana Černínová již nedožila, manželství bylo rozvedeno dvacet let po její smrti. Ke svatbě neodmyslitelně patří svatební smlouva, která určovala věno a obvěnění, detailně jsem popsala, jaká byla praxe v tomto směru. Osvětlila jsem, kdy se uzavírala smlouva svatební, jaké byly podmínky pro její uzavření a také jsem se věnovala tomu, jak bylo v právu vymezeno věno a následné obvěnění. Podle mého názoru jsem oba pojmy dostatečně o vymežila.

Na poslední místo ohledně četnosti zmínek jsem zařadila nemoci. Zuzana Černínová často zmiňuje své vlastní problémy, nemoci jí trápily významnou část života. Často zmiňovala choroby jejich známých a samozřejmě své rodiny. Barvitě popisuje v jednom z dopisů, jak její vnučka dostala neštovice. Každodenní život šlechtičny se odvíjel od stavu jejich dětí. Shledala jsem, že nemoci dětí byly časté a velmi nebezpečné, protože při nich často umíraly.

Myslím, že jsem výstižně postihla obecnou praxi o událostech výše uvedených, uložila jsem si zmapovat jednotlivé rituály u událostí, což se mi podařilo. V některých kapitolách jsem bohužel nepostihla všechny vytyčené životní události, které se týkají mnou studované šlechtičny, protože se nedochovaly prameny, ze kterých bych mohla vycházet.

V poslední kapitole práce je mým úkolem popsat skutečnou každodennost šlechtičny a stanovit to, co bylo největší změnou v jejím životě. Život šlechtičny v raném novověku se odehrával v životních cyklech. Podle toho, v jakém stádiu dívka byla, tak podle toho se odehrávala její každodennost. Stádií bylo hned několik – dítě, panna, slečna, manželka, vdova. Každodennost šlechtičny byla v krátkosti následující – dívka se začala vzdělávat a připravovat na církevní, či „obyčejný“ život. Většinou dívky zvolily druhou alternativu a začaly se připravovat na manželství. Rodina zajistila věno a obvěnění a dívka, tedy již žena, měla zajistit dědice. Život šlechtičny – manželky byl v podstatě neustálým střídáním gravidity a porodů, což znamená, že největší změnou v životě šlechtičny byla svatba. Manželka se starala o dům a měla správu nad panstvím, zejména nad hospodářskou činností a podobně. Její volné chvíle mohly oživit například oslavy

narozenin nebo ruční práce. Pokud ženě zemřel manžel, potom na ní přecházela starost o všechna panství, dostala k užívání své věno, a navíc dohodnutou sumu za smrt manžela od jeho rodiny (obvĕnění). V této chvíli se stala žena samostatnou. Dále buď zůstala ve vdovském šatĕ a příliš se neúčastnila společenského života, nebo se znovu vdala a opět se dostala do pozice šlechtičny – manželky.

Na začátku bádání jsem si položila otázku, jestli byla Zuzana Černínová ve své době úspěšná a šťastná. Toto je velmi teoretická otázka, neuvádím ji ani v úvodu, a proto se na ni pokusím pouze teoreticky odpovĕdĕt zde. Protože obĕ tyto věci se odvíjely od sňatku, tak z toho vycházím. Je těžké definovat, jestli byl sňatek a následný život úspěšný, záleží zde na úhlu pohledu, ale obecnĕ se dá předpokládat, že za úspěšný sňatek byl považován ten, který přinesl dědice a majetek. Pokud tedy hodnotím svatbu a život Zuzany Černínové, tak se mi jeví jako úspěšný. Manželĕ Zuzana a Jan Černínovi nabyli významného majetku, měli dědice, kteří v jejich odkazu pokračovali, a navíc se měli v úctĕ. Z dopisů, které si vymĕňovali, je cítit láska. Na druhé stranĕ po smrti manžela měla Zuzana Černínová opravdu těžkou situaci, stále bojovala s financemi a věčným steskem po jejích dětech, zemřela v podstatĕ opuštěna. Pokud hodnotím životy jejích dětí, jeví se mi šťastné ménĕ. Dcera Alžběta Johana zemřela velmi mladá. Eva Polyxena měla velké starosti ve svĕm manželství a Heřman Václav se významně zadlužil. Humprecht Jan dosáhl velké kariĕry, jeho sňatek ze začátku vypadal úspěšně, měl dokonce i dědice, což se všem jeho sourozencům nepodařilo. Na druhé stranĕ manželka Humprechta Jana nebyla nijak významně majetná a manželství se rozpadlo.

Myslím, že nemůžeme zpĕtnĕ hodnotit životy lidí, nejlépe oni sami věděli, jestli prožili šťastný život. Pro nás je podstatné, že jejich odkaz se zachoval dodnes, stačí se podívat na Černínský palác a je jasné, že tato rodina nebude zapomenuta.

Na závĕr bych chtěla znovu zopakovat, že téma tímto nepovažuji zdaleka za vyčerpané. Tomuto tématu se chci věnovat i ve své disertační práci. Rozšířít ji o poznatky z archivu Jindřichovĕ Hradci, více se zabývat právními náležitostmi ohledně věna, obvĕnění a postavení šlechtičny – vdovy. Zejmĕna bych ráda dohledala více zmínek právě k věnu a k informacím ohledně rodového majetku i majetku, který Černínové nabyli až po svatbě. Ráda bych rovnĕž více prohloubila kapitolu o událostech na panstvích Zuzany Černínové v době třicetiletĕ války, v dopisech se hojnĕ vyskytují informace o posunech vojska, o aktuálním dění a tak dále.

Soupis pramenů a literatury

Archivní prameny:

Praha – Národní archiv

Fond – Desky zemské

Fond – Nová manipulace

Fond – Stará manipulace

Třeboň – Státní oblastní archiv, Pracoviště Jindřichův Hradec, Státní okresní archiv

Třeboň – Státní oblastní archiv, Oddělení Jindřichův Hradec

Staré tisky:

ROTTERDAMSKÝ 1533 — Erasmus ROTTERDAMSKÝ: Příprava na smrt. Praha 1533

ROTTERDAMSKÝ 1595 — Erasmus ROTTERDAMSKÝ: Vdova křesťanská. Praha 1595

Edice:

BACHORSKI 1991 — Hans Jürgen (ed.): Ordnung und Lust. Bilder von Liebe, Ehe und Sexualität in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Trier 1991.

BASTL 1997 — Beatrix BASTL: Hochzeitsrituale. Zur Sozialanthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit. In: ADAM Wolfgang, KIESANT Knut, SCHULZE Winfried, STROSETZKI Christoph (edd.): Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter. Wiesbaden 1997, 751-764

BŮŽEK/ KRÁL 2007 — Václav BŮŽEK/ Pavel KRÁL (edd.): Člověk českého raného novověku. Praha 2007

DVORSKÝ 1890 — František DVORSKÝ (ed.): Máteř a dcera Zuzany Černínové z Harasova, Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chuděnic. Praha 1890

DVORSKÝ 1869 — František DVORSKÝ (ed.): Staré písemné památky žen a dcer českých. Praha 1869

DVORSKÝ 1886 — František DVORSKÝ (ed.): Zuzana Černínová z Harasova, Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století. Praha 1886

KALISTA 1941 — Zdeněk KALISTA (ed.): Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Praha 1941

LENDEROVÁ/ KOPIČKOVÁ/ BUREŠOVÁ/ MAUER 2009 — Milena LENDEROVÁ/ Božena KOPIČKOVÁ/ Jana BUREŠOVÁ/ Eduard MAUER (eds.): Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2009

KOLDINSKÁ/ MAŤA 1997 — Marie KOLDINSKÁ/ Petr MAŤA (edd.): Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602-1633). Praha 1997

KOLDINSKÁ 2004 — Marie KOLDINSKÁ: Nepřítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických egodokumentech 16. a první poloviny 17. století. In: LENDEROVÁ Milena, KUBEŠ Jiří (edd.): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Pardubice 2004, 9–20.

MALÝ/ SLAVÍČKOVÁ/ SOUKUP/ SKŘEJPKOVÁ/ ŠOUŠA/ ŠOUŠA ml./ VOJTÍŠKOVÁ/ WOITSCHOVÁ 2013 — Karel MALÝ/ Pavla SLAVÍČKOVÁ/ Ladislav SOUKUP/ Petra SKŘEJPKOVÁ/ Jiří ŠOUŠA/ Jiří ŠOUŠA ml./ Jana VOJTÍŠKOVÁ/ Klára WOITSCHOVÁ (eds.): Práva městská Království českého. Praha 2013

SLÁDEK 2000 — Miloš SLÁDEK (ed.): Větr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze. Praha 2000

VILLARI 2004 — Rosario VILLARI (ed.): Barokní člověk a jeho svět. Praha 2004

Literatura:

ARIÈS 2000 — Philippe ARIÈS: Dějiny smrti I. Praha 2000

ARIÈS 2000 — Philippe ARIÈS: Dějiny smrti II. Praha 2000

ARIÈS 1975 — Philippe ARIÈS: Geschichte der Kindheit. München 1975

BASTL 1997 — Beatrix BASTL: Macht der Emotionen? Refugien der Intimität. In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7. České Budějovice 1999, 495- 527

- BASTL 1994 — Beatrix BASTL: Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku. In: Dějiny a současnost. Praha 1994, 24–26
- BASTL 2000 — Beatrix BASTL: Tugend, Liebe, Ehe. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit. Wien-Köln-Weimar 2000
- BASTL 1995 — Beatrix BASTL: Wan ich nur bei dier sein mecht/ würden mier alle beschwerden leichter. Zur Bedeutung von Ehe und Liebe innerhalb des Österreichischen Adels in der Frühen Neuzeit. In: Unsere Heimat 66/1995, 4-14
- BOROVSKÁ 2013 — Hana BOROVSKÁ: Jazyk a korespondence Humprechta Jana Černína z Chudenic a Zuzany Černínové z Harasova. Brno 2013
- BOROVSKÝ/ JANIŠ/ MALANÍKOVÁ/ kolektiv 2010 — Tomáš BOROVSKÝ/ Dalibor JANIŠ/ Michaela MALANÍKOVÁ/ kolektiv: Spory o čest ve středověku a raném novověku. Brno 2010
- BORSCHIED 1989 — Peter BORSCHIED: Geschichte des Alters. Vom Spätmittelalter zum 18. Jahrhundert. München 1989
- ČECHURA 2003 — Jaroslav ČECHURA: Černínové versus Kysibelští. Praha 2003
- ČECHURA 2009 — Jaroslav ČECHURA: České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně II. Praha 2009
- ČECHURA 2008 — Jaroslav ČECHURA: Kriminalita a každodennost v raném novověku. Praha 2008
- ČORNEJOVÁ 1992 — Ivana ČORNEJOVÁ: Deník Jana Františka Löwa z Erlsfeldu – pozoruhodný a nevyužitý pramen. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového. Praha 1992, 237-245
- DAVISOVÁ 2013 — Natalie Zemon DAVISOVÁ: Ženy na okraji. Praha 2013
- DELOUCHE 1995 — Frédéric DELOUCHE: Dějiny Evropy. Praha 1995
- DELUMEAU 1998 — Jean DELUMEAU: Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století. Praha 1998
- DÜLMEN 1997 — Richard van DÜLMEN: Die Entdeckung des Individuums 1500-1800. Frankfurt am Main 1997

- DÚLMEN 1991 — Richard van DÚLMEN: Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit. Frankfurt am Main 1991
- DÚLMEN 1999 — Richard van DÚLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Dům a jeho lidé. I. Praha 1999
- DÚLMEN 2006 — Richard van DÚLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Vesnice a město. II. Praha 2006
- GENNEP 1997 — Arnold van GENNEP: Přechodové rituály, systematické studium rituálů. Praha 1997
- HEISS 2005 — Gernot HEISS: Bildungs – und Reiseziele österreichischer Adelige in der Frühen Neuzeit. In: Rainer BABEL – Werner PARAVICINI (Hg.), Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert, Ostfildern 2005, 217-235
- HOJDA 1986 — Zdeněk Hojda: „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii. In: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha 1986, 216-239
- HOLÝ/ MIKULEC 2007 — Martin HOLÝ/ Jiří MIKULEC: Církev a smrt. Praha 2007
- HORSKÝ/ SELIGOVÁ 1996 — Jan HORSKÝ/ Markéta SELIGOVÁ: Rodina našich předků. Praha 1996
- HORYNA/ ZAHRADNÍČEK/ PREISS 2001 — Mojmír HORYNA/ Pavel ZAHRADNÍČEK/ Pavel PREISS: Černínský palác v Praze. Praha 2001
- IMHOF 1991 — Arthur Erwin IMHOF: Ars moriendi. Die Kunst des Sterbens einst und heute. Wien – Köln 1991
- JANÁČEK 1977 — Josef JANÁČEK: Ženy české renesance. Praha 1977
- JUŘÍK 2010 — Pavel JUŘÍK: Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů. Praha 2010
- KALISTA 1999 — Zdeněk KALISTA: Čechové, kteří tvořili dějiny světa. Praha 1999²
- KALISTA 1932 — Zdeněk KALISTA: Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic, zrození barokního kavalíra. Praha 1932
- KAPRAS 1908 — Jan KAPRAS: Manželské právo majetkové dle českého práva zemského. Praha 1908

- KARPIŃSKI 2000 — Andrzej KARPIŃSKI: W walce z niewidzialnym wrogiem : epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne. Warszawa 2000
- KNEBLOVÁ 2016 — Hana KNEBLOVÁ: Život v českých zemích ve středověku. Praha 2016
- KOBLASA 2000 — Pavel KOBLASA: Czerninové z Chudenic: stručné dějiny rodu a schematismus rodových panství. České Budějovice 2000
- KOLDINSKÁ 2001 — Marie KOLDINSKÁ: Každodennost renesančního aristokrata. Praha 2001
- KOZÁKOVÁ 1926 — Anděla KOZÁKOVÁ: Právní postavení ženy v českém právu zemském. Praha 1926
- KRÁL 2002 — Pavel KRÁL: Mezi životem a smrtí. České Budějovice 2002
- KRÁL 2004 — Pavel KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku. České Budějovice 2004
- KRUSENSTJERN 1997 — Benigna von KRUSENSTJERN: Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis. Berlin 1997
- KŘIVSKÝ/ KVAČEK/ SKŘIVAN 1985 — Petr KŘIVSKÝ/ Robert KVAČEK/ Aleš SKŘIVAN: Věk starý a nový. Dějiny, kultura, život Evropy v 17. a 18. století. Praha 1985
- KRIGL 2000 — Jan KRIGL: Velké a malé ženy v dějinách lidstva. Praha 2000
- LENDEROVÁ 2016 — Milena LENDEROVÁ: K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století. Praha 2016
- LENDEROVÁ/ kolektiv 2002 — Milena LENDEROVÁ/ kolektiv: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19.století. Praha 2002
- LESNÝ 1987 — Ivan LESNÝ: Druhá zpráva o nemocech mocných, významné historické postavy očima neurologa. Praha 1987
- MALÝ 2016 — Karel MALÝ: Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století. Praha 2016

- MAŠEK 1992 — Petr MAŠEK: Modrá krev, minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích. Praha 1992
- MAŤA 1997 — Petr MAŤA: Nejstarší české a moravské deníky. (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny). In: Folia Historica Bohemica 1997, 99-120
- MAŤA 2004 — Petr MAŤA: Svět české aristokracie (1500-1700). Praha 2004
- MIKULEC 2005 — Jiří MIKULEC: Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství. Praha 2005
- NAVRÁTILOVÁ 2004 — Alexandra NAVRÁTILOVÁ: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha 2004
- PALACKÝ 1926 — František PALACKÝ: Dějiny národu českého. Praha 1926
- PETRÁŇ/kolektiv 1995 — Josef PETRÁŇ/ kolektiv: Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1995
- PETRÁŇ/kolektiv 1997 — Josef PETRÁŇ/ kolektiv: Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1997
- POLIŠENSKÝ 1960 — Josef POLIŠENSKÝ: Třicetiletá válka a český národ. Praha 1960
- POLIŠENSKÝ 1960 — Josef POLIŠENSKÝ: Velké a malé ženy v dějinách lidstva. Praha 2000
- SCHULZE 1996 — Winfried SCHULZE: Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte. Berlin 1996
- STLOUKAL 1940 — Karel STLOUKAL: Královny, kněžny a velké ženy české. Praha 1940
- ŠRONĚK/ HAUSENBLASOVÁ 1998 — Michal ŠRONĚK/ Jaroslava HAUSENBLASOVÁ: Gloria et Miseria 1618-1648, Praha v době třicetileté války. Praha 1998
- TERSCH 1998 — Harald TERSCH: Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400-1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen. Wien-Köln-Weimar 1998

- TISCHER 1903 — František TISCHER: Heřman hrabě Černín z Chudenic, Obraz ze života a činnosti jeho. Praha 1903
- TŘÍSKA 1940 — Karel TŘÍSKA: Černínský palác v Praze, stavební dějiny jednoho barokního paláce. Praha 1940
- VÁLKA 1983 — Josef VÁLKA: Česká společnost v 15.-18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983
- WINTER 1895—Zikmund WINTER: Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století I. Praha 1895
- WINTER 1895—Zikmund WINTER: Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století II. Praha 1896
- WUNDER 1992 — Heide WUNDER: „Er ist die Sonn, sie ist der Mond.“ Frauen in der Frühen Neuzeit. München 1992
- ZÍBRT 1910 — Čeněk ZÍBRT: Panna, ženitba, žena. Praha 1910

Bakalářská/ diplomová/ disertační práce:

- BOHÁČOVÁ 2007 — Veronika BOHÁČOVÁ: Život barokní šlechtičny. Sylvie Kateřina hraběnka Černínová, rozená Caretto – Millesimo (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2007
- JELÍNKOVÁ 2010 — Markéta JELÍNKOVÁ: Žena v pohřebním kázání na počátku raného novověku (bakalářská diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci). Olomouc 2010
- SKALICKÁ 2011 — Terezie SKALICKÁ: Umírání a smrt dětí v období baroka v českých zemích (bakalářská práce na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.) Strakonice 2011
- VOKÁČOVÁ 2008 — Petra VOKÁČOVÁ: Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie v českých zemích v době baroka (disertační práce na Filosofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008

ZÍTKOVÁ 2010 — Markéta ZÍTKOVÁ: Obraz raněnovověké společnosti v ego-dokumentech českých šlechtičen 17. století (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2010

Internet:

KUBEŠ 2012 — Jiří KUBEŠ: Dějiny každodennosti II. (1500-1750) I. díl. Pardubice 2012, <http://uhv.upce.cz/upload/skripta2012.pdf>, vyhledáno 5. 4. 2017

MAREK 1978 — Aleš MAREK: Umělecké památky Čech. Československá akademie věd. Ústav teorie dějin a umění. Praha 1978, <http://www.staraboleslav.com/maria.php>, vyhledáno 15. 4. 2017